

รูปแบบสถาปัตยกรรมพระอารามหลวงในพุทธศาสนาที่สร้างและบูรณปฏิสังขรณ์
ในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
ในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล

นายอนุพร เสาวนิตย์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2549
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

490971

Copyright of Chulalongkorn University

Academic Year 2006

Chulalongkorn University

Faculty of Architecture

Department of Architecture

for the Degree of Master of Architecture Program in Architecture

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

Mr. Naruporn Saowanit

THE ARCHITECTURAL CHARACTERISTICS
OF THE ROYAL BUDDHIST MONASTERIES
IN THE REIGN OF KING RAMA III IN BANGKOK AND VICINITY

หัวข้อวิทยานิพนธ์   รูปแบบสถาปัตยกรรมของพระอารามหลวงในพุทธศาสนาที่สร้างและ
ปฏิบัติธรรมในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล

โดย   นายนฤพร เสาวนิตย์

สาขาวิชา   สถาปัตยกรรมไทย

อาจารย์ที่ปรึกษา   ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์เน่งน้อย สักคี่ศรี

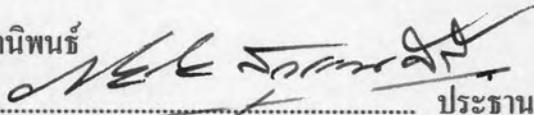
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม   ศาสตราจารย์ ไชแสง สุขะวัฒนะ

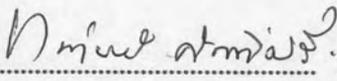

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโท

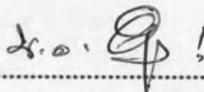

.....คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ เลอสม สถาปิตานนท์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. กัญญา สุวรรณคีรี)

.....อาจารย์ที่ปรึกษา
(ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์เน่งน้อย สักคี่ศรี)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(ศาสตราจารย์ ไชแสง สุขะวัฒนะ)

.....กรรมการ
(อาจารย์ นาวาอากาศเอก อวุธ เงินชุกกลิ่น)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ สมใจ นิ่มเล็ก)

4674133725 : MAJOR ARCHITECTURE

KEYWORD: KING RAMA III/ROYAL BUDDHIST MONASTERIES

NARUPORN SAOWANIT: THE ARCHITECTURAL CHARACTERISTICS OF THE ROYAL BUDDHIST MONASTERIES IN THE REIGN OF KING RAMA III IN BANGKOK AND VICINITY. THESIS ADVISOR: PROF. EMERITUS MR NAENGOI SAKSRI. CO-ADVISOR: PROF. EMERITUS KAISAENG SUKAWATTANA. 377 pps.

This thesis focuses on an analysis of architectural components in conjunction with the purpose of the construction and restoration of the royal Buddhist monasteries during the reign of King Rama III so as to illustrate the consistency between the status of the patrons and the architectural characteristics of monasteries. The focus of the study is on the main buildings in the monasteries' compound namely the consecrated assembly hall (ubosoth), vihara, and sermon hall, with the assumption that the monasteries built and restored by those differing in ranks should show varying architectural characteristics accordingly. The scope of the study covers the royal monasteries in the Bangkok metropolitan area and its vicinity that were constructed and restored during the reign of King Rama III. The monasteries in the case study comprise 25 temples constructed in both "conventional" and "royal" styles. In the case study, those temples were divided into 3 categories according to the ranks of the patrons—they are the royal monasteries constructed and restored under the patronage of King Rama III; members of the royal family, and noblemen and courtiers. Data used in the research came from document research and photographs and measurement taken on field surveys. The data consists of the purpose of the construction and restoration, landscape and floor plans which include the exterior and interior architectural characteristics of the buildings.

The findings show that the monasteries constructed and restored under the king's patronage show the most elaborate physical characteristics in terms of layout and architectural aspects. Also, the decorations most reflect the styles consistent with the status of the patron. The style of royal monasteries built and restored under the patronage of members of the royal family, noblemen and courtiers, on the other hand, reflect the patron's status less and is less intricate. Some royal monasteries in each category are more elegant than others because the patrons were of high official rank and assets. These monasteries include the royal monastery contracted by Kromprarachawanbaworn Mahasakdipolsep, and that contracted by the Bunnag family. As the noblemen were gaining in socio-economic status during this reign, the monasteries constructed by this group showed only slight differences from those constructed by the royal family. However, regulations governed that commoners were not to conduct themselves in the same fashion as nobles; they had to express themselves in styles different from the conventional. This included the reduction in the details of the buildings and the use of designs and motifs not specific to ranks and statuses. Nevertheless, the consistency between the patrons' ranks and the monasteries' architectural characteristics was not governed by rigid regulations and did not show in all aspects of the building. This conformity could thus be seen in certain parts of the monastery only, depending on each monastery's importance and uniqueness as the patrons wished to convey.

Department of Architecture
Field of study Thai Architecture
Academic year 2006

Student signature.....
Advisor signature.....
Co-advisor signature.....

นายณฤพร เสาวนิตย์: รูปแบบสถาปัตยกรรมพระอารามหลวงในพุทธศาสนาที่สร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในเขตกรุงเทพและปริมณฑล. (The Architectural Characteristics of the Royal Buddhist Monasteries in The Reign of King Rama III in Bangkok and vicinity) อาจารย์ที่ปรึกษา: ศาสตราจารย์กิตติคุณ หม่อมราชวงศ์เน่งน้อย สักดิ์ศรี, อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม: ศาสตราจารย์กิตติคุณ ไชแสง ศุขะวัฒน์. 377 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มุ่งเน้นการวิเคราะห์เปรียบเทียบองค์ประกอบสถาปัตยกรรมประกอบกับมูลเหตุการสร้างและปฏิสังขรณ์ของพระอารามหลวงที่เกิดขึ้นในช่วงรัชกาลที่ 3 เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างฐานานุศักดิ์ของผู้ซ่อมสร้างกับลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารภายในเขตพุทธาวาสของพระอาราม และเน้นการศึกษาเฉพาะอาคารสำคัญภายในเขตพุทธาวาส ซึ่ง ได้แก่ พระอุโบสถ พระวิหาร และการเปรียญเป็นหลัก โดยมีสมมุติฐานว่า พระอารามที่สร้างและปฏิสังขรณ์โดยผู้สร้างที่มีฐานานุศักดิ์แตกต่างกันน่าจะมีรูปแบบองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมแตกต่างกันตามไปด้วย สำหรับขอบเขตการวิจัยนั้น ได้คัดเลือกกรณีศึกษาจากพระอารามหลวงในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ที่สร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ในช่วงเวลาที่คาบเกี่ยวกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 ทั้งที่สร้างด้วยสถาปัตยกรรม “แบบประเพณีนิยม” และ “แบบพระราชนิยม” เป็นจำนวนทั้งสิ้น 25 วัด ซึ่งได้แบ่งกลุ่มกรณีศึกษาตามฐานานุศักดิ์ของผู้สร้างและปฏิสังขรณ์เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ พระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, โดยพระบรมวงศานุวงศ์ และโดยขุนนาง-ข้าราชการ ข้อมูลในการวิจัยได้มาจากการค้นคว้าภาคเอกสาร และการสำรวจภาคสนามทั้งการถ่ายภาพและการสำรวจรังวัดเพื่อเขียนแบบ อันมีเนื้อหาครอบคลุมถึงมูลเหตุการสร้างและปฏิสังขรณ์, ผังบริเวณและผังพื้นที่อาคาร รวมถึงรูปแบบองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมทั้งภายนอกและภายในอาคาร

จากการวิเคราะห์พบว่า พระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์โดยพระมหากษัตริย์ จะมีลักษณะทางกายภาพโดยรวมที่วิจิตรที่สุดทั้งในส่วนการวางผังและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม นอกจากนี้การตกแต่งในส่วนต่างๆของอาคาร ยังมีรูปแบบซึ่งแสดงออกถึงฐานานุศักดิ์ของผู้สร้างที่สอดคล้องกันมากที่สุดอีกด้วย ในขณะที่พระอารามหลวงโดยพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนาง-ข้าราชการมีความวิจิตรและความสอดคล้องน้อยกว่า โดยในแต่ละกลุ่มจะมีพระอารามหลวงที่มีความวิจิตรใหญ่โตเป็นพิเศษเนื่องจากผู้สร้างประกอบด้วยทั้งตำแหน่งราชการและกำลังทรัพย์ ซึ่งได้แก่พระอารามหลวง โดยกรมพระราชวังบวรมหาคคีพลเสพ และพระอารามหลวงโดยขุนนางตระกูลขุนนาง แต่ทั้งนี้ เนื่องจากบทบาททางสังคมและฐานะทางการเงินของชนชั้นขุนนางในรัชสมัยนี้เพิ่มมากขึ้น ทำให้พระอารามหลวงที่สร้างขึ้นโดยรวมไม่มีความแตกต่างจากกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์มากนัก แต่เนื่องจากธรรมเนียมการแสดงออกใดๆที่ไม่อาจทำให้เทียมเจ้าได้ ทำให้ชนชั้นขุนนางต้องหาทางเลือกในการแสดงออกที่ปรับเปลี่ยนไปจากรูปแบบดั้งเดิม โดยเฉพาะการลดทอนรายละเอียดอาคารบางส่วนและการใช้ลวดลายที่ไม่สื่อถึงฐานานุศักดิ์อย่างจำเพาะเจาะจง อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่าง ฐานานุศักดิ์ของผู้สร้างและปฏิสังขรณ์พระอารามกับรูปแบบองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมในส่วนต่างๆของอาคารนั้น ไม่ได้อยู่ภายใต้ระบบที่เคร่งครัดและเกิดขึ้นพร้อมกัน ในองค์ประกอบทุกส่วนของอาคาร แต่อาจปรากฏอยู่ระหว่างบางองค์ประกอบแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับความสำคัญและความหมายเฉพาะตัวของพระอารามหลวงแต่ละแห่งที่ผู้สร้างต้องการสื่อถึง

ภาควิชา สถาปัตยกรรมศาสตร์
สาขาวิชา สถาปัตยกรรมไทย
ปีการศึกษา 2549

ลายมือชื่อนิสิต.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ เรื่อง รูปแบบสถาปัตยกรรมพระอารามหลวงในพระพุทธศาสนาที่สร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ฉบับนี้ จะไม่สามารถสำเร็จลุล่วงลงได้เลยหากไม่ได้รับการสนับสนุนจากบุคคลต่างๆ ในทุกๆทาง ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณด้วยความซาบซึ้งใจเป็นอย่างยิ่ง

กราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์กิตติคุณ หม่อมราชวงศ์แน่นน้อย ศักดิ์ศรี และ ศาสตราจารย์กิตติคุณ ไชแสง สุขะวิฒนะ ในความกรุณารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ และในความเมตตาอุส่าหะให้ความรู้และคำชี้แนะแนวทางการศึกษานับตั้งแต่ระดับปริญญาบัณฑิตมาจนถึงระดับบัณฑิตศึกษาอย่างต่อเนื่องเสมอมา กราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ภิญโญ สุวรรณคีรี, นาวาอากาศเอก อาวุธ เงินชูกลิ่น, อาจารย์เผ่าสุวรรณศักดิ์ศรี ที่ได้ให้ความกรุณาเป็นกรรมการตรวจและกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ รวมทั้งให้ความรู้ชี้แนะแก้ไขเนื้อหาวิทยานิพนธ์มาเป็นเวลายาวนานตลอดระยะเวลาการศึกษา นอกจากนี้ ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ สมใจ นิ่มเล็ก เป็นอย่างยิ่งที่ได้ให้ความกรุณาเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์แม้จะได้ติดต่อไปอย่างถูกละหลุ่ก็ตาม กราบขอบพระคุณ คณาจารย์คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้รวมทั้งให้คำชี้แนะและกำลังใจในการศึกษาเสมอมา

นอกจากนี้ การทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ยังได้รับความอนุเคราะห์จากบุคคลและหน่วยงานอีกหลายฝ่าย ทั้งการอำนวยความสะดวกในการดำเนินการ การจัดหาข้อมูลทั้งภาคเอกสารและภาคสนาม ซึ่งผู้วิจัยใครขอกราบนมัสการและขอขอบพระคุณหน่วยงานและบุคคลดังต่อไปนี้

ท่านเจ้าอาวาสและพระภิกษุสามเณร แห่งพระอารามหลวงทั้งหลายที่ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนาม เจ้าหน้าที่ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ทุกท่าน ที่ได้อำนวยความสะดวกต่างๆอย่างใกล้ชิดและเป็นกันเองตลอดมา

สำนักสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร ดันสังกัด ที่ได้กรุณาอนุญาตให้ข้าพเจ้าได้ศึกษาต่อเติมเวลาจนครบกำหนด และเพื่อนร่วมงานทุกท่าน ที่ได้ให้กำลังใจและออกทุนรับภาระทำงาน โดยที่ขาดกำลังใจไปชั่วคราวเป็นระยะเวลายาวนาน

บิดามารดาและสมาชิกในครอบครัวทุกคนที่ได้ให้ความรักความใส่ใจ ตลอดจนกำลังใจอันเหนียวแน่นไม่ว่าข้าพเจ้าจะกระโดดลงไปใช้ชีวิตในสังเวียนใดก็ตาม

คุณสุนทร ภรรยาอันเป็นที่รัก ซึ่งได้ให้ความรักและความเข้าใจ รวมทั้งให้ความช่วยเหลือต่างๆในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้อย่างเข้มแข็งและจริงใจเสมอมา

อาจารย์ประชา แสงสาขันธ์ และ อาจารย์พงศกร ยิ้มสวัสดิ์ สำหรับคำชี้แนะและกำลังใจตลอดระยะเวลาการศึกษา

เพื่อนพี่น้องนิสิต สาขาสถาปัตยกรรมไทยและสาขา-ภาควิชาอื่นๆ ทั้งระดับปริญญาตรีและปริญญาโท สำหรับมิตรภาพอันยาวนาน ความช่วยเหลือต่าง และกำลังใจ ตลอดเวลาการเรียนและการเล่นภายในคณะเล็กๆ แห่งนี้ และท้ายที่สุด ขอขอบพระคุณผู้มีส่วนร่วมในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้อีกมากมายซึ่งไม่อาจเอ่ยนามได้ครบ

คุณความดีวิทยานิพนธ์ของฉบับนี้จะมีมากน้อยประการใด ขอมอบแก่บิดามารดาและครูบาอาจารย์ ทั้งบุคคลและสถานที่ ในปัจจุบันและอดีตกาล ส่วนความผิดพลาดทั้งหลายข้าพเจ้าขอรับไว้แต่เพียงผู้เดียวและกราบขออภัยในที่นี้ด้วย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญแผนผัง.....	ญ
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญภาพประกอบ.....	ค
สารบัญภาพลายเส้น.....	ชช
บทที่	
1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย.....	2
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	3
1.4 วิธีดำเนินการวิจัย.....	3
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
1.6 งานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	4
1.7 คำจำกัดความในการวิจัย.....	5
2 ข้อมูลนำไปสู่การศึกษา	
2.1 พระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตน โกสินทร์.	6
2.2 พระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	7
2.3 รูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมภายในของพระอารามหลวงในช่วงรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 2.....	8
2.3.1 ลักษณะทั่วไปของพระอารามหลวงในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงต้นรัชกาลที่ 1.....	9
2.3.2 พระอารามหลวงในช่วงปลายรัชกาลที่ 2 ซึ่งส่งผลกระทบต่อรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรม ของพระอารามหลวงในรัชกาลที่ 3.....	12
2.4 ปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามในสมัยรัชกาลที่ 3.....	13
2.4.1 อิทธิพลศิลปะจีนที่มีต่อสถาปัตยกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนา ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3.....	13
2.4.2 ความสนพระทัยในศิลปการช่างและสถาปัตยกรรม.....	14
2.5 พระอารามหลวงที่สร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ในช่วงปลายรัชกาลที่ 2 ซึ่งมีลักษณะทาง สถาปัตยกรรมเกี่ยวเนื่องกับสถาปัตยกรรมพระอารามหลวงในสมัยรัชกาลที่ 3.....	16
2.5.1 วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร.....	17
2.5.2 วัดโพชนนคส์พลเสพรามราชวรวิหาร.....	26
2.5.3 วัดโปรดกศเกษมฐาราม.....	35

บทที่		หน้า
3	พระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบรมวงศานุวงศ์	
3.1	พระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	44
3.1.1	วัดนางนองวรวิหาร.....	44
3.1.2	วัดหน้าราชวรวิหาร.....	54
3.1.3	วัดเทพธิดารามวรวิหาร.....	62
3.1.4	วัดราชนัดดารามวรวิหาร.....	73
3.1.5	วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร.....	83
3.2	พระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์โดยพระบรมวงศานุวงศ์.....	92
3.2.1	วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร.....	92
3.2.2	วัดบวรสถานสุทธารวาส.....	101
3.2.3	วัดเศวตฉัตรวรวิหาร.....	107
3.2.4	วัดมหรธมพารามวรวิหาร.....	113
4	พระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์โดยขุนนาง - ข้าราชการบริพาร	
4.1	พระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์โดยขุนนางที่มีตำแหน่งราชการสูงและมีทรัพย์สินมาก.....	122
4.1.1	วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร.....	122
4.1.2	วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร.....	135
4.1.3	วัดพิชัยญาติการามวรวิหาร.....	145
4.2	พระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์โดยเจ้าจอม.....	156
4.2.1	วัดเครือวัลย์วรวิหาร.....	156
4.2.2	วัดอัปสรสวรรค์วรวิหาร.....	163
4.3	พระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์โดยขุนนางและข้าราชการบริพารอื่นๆ.....	172
4.3.1	วัดสามพระยา.....	172
4.3.2	วัดกฤหบดี.....	180
4.3.3	วัดทองนพคุณ.....	187
4.3.4	วัดจันทารามวรวิหาร.....	193
4.3.5	วัดอนงคารามวรวิหาร.....	202
4.3.6	วัดบุปผารามวรวิหาร.....	212
4.3.7	วัดนางชีโชติการาม.....	218
4.3.8	วัดดาวดึงษาราม.....	227
5	การวิเคราะห์ แยกตามกลุ่มผู้สร้างและปฏิสังขรณ์พระอาราม	
5.1	การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์.....	234
5.1.1	กลุ่มพระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์ในช่วงปลาย ร.2 – ต้น ร.3.....	234

บทที่	หน้า
5.1.2	235
(1)	235
(2)	236
(3)	237
5.2	239
5.2.1	239
5.2.2	261
5.2.3	276
6	
6.1	296
6.2	296
6.2.1	296
6.2.2	298
6.2.3	301
6.2.4	306
6.2.5	306
6.2.6	312
6.2.7	344
6.2.8	360
7	
สรุปรายการวิเคราะห์	
รายการอ้างอิง.....	374
ประวัติผู้เขียน.....	377

สารบัญแผนผัง

		หน้า
แผนผังที่ 2.1	ผังบริเวณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	10
แผนผังที่ 2.2	ผังบริเวณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์.....	10
แผนผังที่ 2.3	ผังบริเวณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม.....	10
แผนผังที่ 2.4	ผังบริเวณ วัดสระเกศ.....	10
แผนผังที่ 2.5	แผนที่แสดงบริเวณคลองด้านจากวัดหนึ่งถึงวัดจอมทอง (วัดราชโอรสาราม)	17
แผนผังที่ 2.6	แสดงผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดราชโอรสาราม.....	18
แผนผังที่ 2.7	ผังพื้นวิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรสาราม.....	18
แผนผังที่ 2.8	ผังพื้นพระอุโบสถ วัดราชโอรสาราม.....	22
แผนผังที่ 2.9	แผนที่แสดงบริเวณวัด โขชนค์พลเสพ.....	26
แผนผังที่ 2.10	ผังแสดงเขตพุทธาวาส วัด โขชนค์พลเสพ.....	27
แผนผังที่ 2.11	ผังพื้นพระอุโบสถ วัด โขชนค์พลเสพ.....	27
แผนผังที่ 2.12	ผังพื้นพระวิหาร วัด โขชนค์พลเสพ.....	30
แผนผังที่ 2.13	แผนที่แสดงบริเวณวัด โปรดกษेत्रฐาราม.....	35
แผนผังที่ 2.14	ผังแสดงเขตพุทธาวาส วัด โปรดกษेत्रฐาราม.....	36
แผนผังที่ 2.15	ผังพื้นพระอุโบสถ วัด โปรดกษेत्रฐาราม.....	36
แผนผังที่ 2.16	ผังพื้นพระวิหาร วัด โปรดกษेत्रฐาราม.....	39
แผนผังที่ 3.1	แสดงบริเวณคลองด้านจากวัดหนึ่ง วัดนางนอง ถึงวัดราชโอรส.....	44
แผนผังที่ 3.2	แสดงเขตพุทธาวาส วัดนางนองวรวิหาร.....	45
แผนผังที่ 3.3	ผังพื้นพระอุโบสถ วัดนางนองวรวิหาร.....	45
แผนผังที่ 3.4	ผังพื้นพระวิหาร วัดนางนองวรวิหาร.....	49
แผนผังที่ 3.5	ผังพื้นการเปรียญ วัดนางนองวรวิหาร.....	51
แผนผังที่ 3.6	แสดงบริเวณคลองด้านจากวัดหนึ่ง วัดนางนอง ถึงวัดราชโอรส.....	54
แผนผังที่ 3.7	ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดหนึ่ง.....	55
แผนผังที่ 3.8	ผังพื้นพระอุโบสถ วัดหนึ่ง.....	56
แผนผังที่ 3.9	ผังพื้นพระวิหาร วัดหนึ่ง.....	58
แผนผังที่ 3.10	ตำแหน่งวัดเทพธิดารามในกรุงรัตนโกสินทร์.....	62
แผนผังที่ 3.11	ผังวัดเทพธิดารามวรวิหาร.....	63
แผนผังที่ 3.12	ผังบริเวณเขตพุทธาวาสแสดงตำแหน่ง อาคารสำคัญ.....	63
แผนผังที่ 3.13	ผังพื้นพระอุโบสถ วัดเทพธิดารามวรวิหาร.....	64
แผนผังที่ 3.14	ผังพื้นพระวิหาร วัดเทพธิดารามวรวิหาร.....	67
แผนผังที่ 3.15	ผังพื้นการเปรียญ วัดเทพธิดารามวรวิหาร.....	70
แผนผังที่ 3.16	ตำแหน่งวัดราชนัคดารามในกรุงรัตนโกสินทร์.....	73
แผนผังที่ 3.17	ผังเขตพุทธาวาส วัดราชนัคดาราม.....	74

แผนผังที่ 3.18	ผังพื้นพระอุโบสถ วัดราชนัคคารามวรวิหาร.....	74
แผนผังที่ 3.19	ผังพื้นพระวิหาร วัดราชนัคคารามวรวิหาร.....	77
แผนผังที่ 3.20	ผังพื้นการเปรียญ วัดราชนัคคารามวรวิหาร.....	79
แผนผังที่ 3.21	แผนที่สันนิษฐาน แสดงขอบเขตในอดีตของวัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร.....	83
แผนผังที่ 3.22	แสดงรายละเอียดผังพระอาราม วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร.....	83
แผนผังที่ 3.23	แสดงรายละเอียดผังบริเวณ เขตพุทธาวาส วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร.....	84
แผนผังที่ 3.24	ผังพื้นพระอุโบสถ วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร.....	84
แผนผังที่ 3.25	ผังพื้นพระวิหาร วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร.....	87
แผนผังที่ 3.26	ผังพื้นการเปรียญหลวง วัดเฉลิมพระเกียรติ.....	90
แผนผังที่ 3.27	แสดงขอบเขตพระอาราม วัดบวรนิเวศวิหาร.....	92
แผนผังที่ 3.28	ผังพระอาราม วัดบวรนิเวศวิหาร ในปัจจุบัน.....	93
แผนผังที่ 3.29	ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดบวรนิเวศวิหาร.....	93
แผนผังที่ 3.30	ผังพื้นพระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร.....	94
แผนผังที่ 3.31	แสดงขอบเขตพระอาราม วัดบวรสถานสุทธารวาส.....	101
แผนผังที่ 3.32	ผังพื้นพระอุโบสถ วัดบวรสถานสุทธารวาส.....	102
แผนผังที่ 3.33	แสดงขอบเขตพระอาราม วัดเสวตฉัตร.....	107
แผนผังที่ 3.34	แสดงผังพระอาราม วัดเสวตฉัตร.....	107
แผนผังที่ 3.35	แสดงผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดเสวตฉัตร.....	108
แผนผังที่ 3.36	ผังพื้นพระอุโบสถ วัดเสวตฉัตร.....	108
แผนผังที่ 3.37	ผังพื้นพระวิหาร วัดเสวตฉัตร.....	110
แผนผังที่ 3.38	แสดงขอบเขตพระอาราม วัดมหารณพาราม.....	113
แผนผังที่ 3.39	ผังพระอาราม วัดมหารณพาราม.....	113
แผนผังที่ 3.40	ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดมหารณพาราม.....	114
แผนผังที่ 3.41	ผังพื้นพระอุโบสถ วัดมหารณพาราม.....	114
แผนผังที่ 3.42	ผังพื้นพระวิหาร วัดมหารณพาราม.....	118
แผนผังที่ 4.1	แสดงขอบเขตพระอาราม วัดกัลยาณมิตร.....	122
แผนผังที่ 4.2	ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดกัลยาณมิตร.....	123
แผนผังที่ 4.3	ผังพื้นพระวิหารใหญ่ วัดกัลยาณมิตร.....	124
แผนผังที่ 4.4	ผังพื้นพระอุโบสถ วัดกัลยาณมิตร.....	127
แผนผังที่ 4.5	ผังพื้นพระวิหารน้อย วัดกัลยาณมิตร.....	131
แผนผังที่ 4.6	แสดงขอบเขตพระอาราม วัดประยูรวงศาวาส.....	135
แผนผังที่ 4.7	แสดงระแวกนิवासสถานของตระกูลขุนนาคในสมัยรัชกาลที่ 3.....	136
แผนผังที่ 4.8	ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดประยูรวงศาวาส.....	136
แผนผังที่ 4.9	ผังพื้นพระอุโบสถ วัดประยูรวงศาวาส.....	137
แผนผังที่ 4.10	ผังพื้นพระวิหาร วัดประยูรวงศาวาส.....	141
แผนผังที่ 4.11	แสดงขอบเขตพระอาราม วัดพิชัยญาติการาม.....	145

แผนผังที่ 4.12	แสดงระแวกบ้านตระกูลขุนนาค ริมคลองสาน.....	145
แผนผังที่ 4.13	ผังพระอาราม วัดพิชัยญาติการาม.....	146
แผนผังที่ 4.14	ผังพื้นที่พระอุโบสถ วัดพิชัยญาติการาม.....	147
แผนผังที่ 4.15	แสดงขอบเขตพระอาราม วัดเครือวัลย์.....	156
แผนผังที่ 4.16	ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดเครือวัลย์.....	157
แผนผังที่ 4.17	ผังพื้นที่พระอุโบสถ วัดเครือวัลย์.....	158
แผนผังที่ 4.18	ผังพื้นที่พระวิหาร วัดเครือวัลย์.....	161
แผนผังที่ 4.19	แสดงบริเวณที่ตั้งวัดอัปสรสวรรค์ในสมัยรัชกาลที่ 3.....	163
แผนผังที่ 4.20	ผังพระอาราม วัดอัปสรสวรรค์.....	164
แผนผังที่ 4.21	ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดอัปสรสวรรค์.....	164
แผนผังที่ 4.22	ผังพื้นที่พระอุโบสถ วัดอัปสรสวรรค์.....	165
แผนผังที่ 4.23	ผังพื้นที่พระวิหาร วัดอัปสรสวรรค์.....	168
แผนผังที่ 4.24	แสดงขอบเขตพระอาราม วัดสามพระยา.....	172
แผนผังที่ 4.25	ผังพระอาราม วัดสามพระยา.....	173
แผนผังที่ 4.26	ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดสามพระยา.....	173
แผนผังที่ 4.27	ผังพื้นที่พระอุโบสถ วัดสามพระยา.....	174
แผนผังที่ 4.28	ผังพื้นที่พระวิหาร วัดสามพระยา.....	177
แผนผังที่ 4.29	แสดงขอบเขตพระอาราม วัดคฤหบดี.....	180
แผนผังที่ 4.30	ผังพระอาราม วัดคฤหบดี.....	181
แผนผังที่ 4.31	ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดคฤหบดี.....	181
แผนผังที่ 4.32	ผังพื้นที่พระอุโบสถ วัดคฤหบดี.....	181
แผนผังที่ 4.33	ผังพื้นที่พระวิหาร วัดคฤหบดี.....	184
แผนผังที่ 4.34	แสดงขอบเขตพระอาราม วัดทองนพคุณ.....	187
แผนผังที่ 4.35	ผังพระอาราม วัดทองนพคุณ.....	188
แผนผังที่ 4.36	ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดทองนพคุณ.....	188
แผนผังที่ 4.37	ผังพื้นที่พระอุโบสถ วัดทองนพคุณ.....	189
แผนผังที่ 4.38	ผังพื้นที่พระวิหาร วัดทองนพคุณ.....	191
แผนผังที่ 4.39	แสดงขอบเขตพระอาราม วัดจันทาราม.....	193
แผนผังที่ 4.40	แสดงผังพระอาราม วัดจันทาราม.....	194
แผนผังที่ 4.41	แสดงผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดจันทาราม.....	194
แผนผังที่ 4.42	ผังพื้นที่พระอุโบสถ วัดจันทาราม.....	195
แผนผังที่ 4.43	ผังพื้นที่พระวิหาร วัดจันทาราม.....	199
แผนผังที่ 4.44	แสดงขอบเขตพระอาราม วัดอนงคาราม.....	202
แผนผังที่ 4.45	แสดงผังพระอาราม วัดอนงคาราม.....	203
แผนผังที่ 4.46	แสดงผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดอนงคาราม.....	203
แผนผังที่ 4.47	ผังพื้นที่พระอุโบสถ วัดอนงคาราม.....	204

	หน้า
แผนผังที่ 4.48	แสดงขอบเขตและที่ตั้ง วัดนุปลาาราม..... 213
แผนผังที่ 4.49	แสดงผังพระอาราม วัดนุปลาาราม..... 213
แผนผังที่ 4.50	แสดงผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดนุปลาาราม..... 213
แผนผังที่ 4.51	ผังพื้นพระอุโบสถ วัดนุปลาาราม..... 214
แผนผังที่ 4.52	แสดงขอบเขตพระอาราม วัดนางชี..... 219
แผนผังที่ 4.53	ผังพระอาราม วัดนางชี..... 219
แผนผังที่ 4.54	ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดนางชี..... 220
แผนผังที่ 4.55	ผังพื้นพระอุโบสถ วัดนางชี..... 220
แผนผังที่ 4.56	ผังพื้นพระวิหาร วัดนางชี..... 224
แผนผังที่ 4.57	แสดงขอบเขตพระอาราม วัดดาวดึงษาราม..... 228
แผนผังที่ 4.58	แสดงผังพระอาราม วัดดาวดึงษาราม..... 228
แผนผังที่ 4.59	แสดงผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดดาวดึงษาราม..... 228
แผนผังที่ 4.60	ผังพื้นพระอุโบสถ วัดดาวดึงษาราม..... 229
แผนผังที่ 5.1	แสดงตำแหน่งที่ตั้งของพระอารามหลวงกลุ่มพระมหากษัตริย์ ที่เป็นกรณีศึกษา ในเขตกรุงเทพมหานคร..... 239
แผนผังที่ 5.2	ผังเขตพุทธาวาส วัดราชนัคคาราม พระอุโบสถ,พระวิหาร,การเปรียญ เรียงเป็น แนวหน้ากระดาน มีโลหะปราสาทเป็นอาคารประธาน..... 241
แผนผังที่ 5.3	ผังเขตพุทธาวาส วัดนางนอง พระอุโบสถอยู่ในแกนหลักทางตั้ง และตั้งเป็น ประธานอยู่ด้านหลัง..... 241
แผนผังที่ 5.4	ตัวอย่างผังพื้นอาคาร แบบมีระเบียงล้อมรอบพระอุโบสถ วัดหนึ่งราชวรวิหาร..... 243
แผนผังที่ 5.5	ตัวอย่างผังพื้นอาคารแบบมีระเบียงล้อมรอบและมีเฉลียงหน้า-หลังกว้าง 2 ช่วงเสา พระอุโบสถ วัดเทพธิดารามวรวิหาร..... 243
แผนผังที่ 5.6	ตัวอย่างผังพื้นอาคารแบบมีเฉพาะเฉลียงหน้า-หลัง การเปรียญ วัดเทพธิดารามวรวิหาร..... 243
แผนผังที่ 5.7	ตัวอย่างผังพื้นอาคาร ซึ่งมีกำแพงแก้วล้อมรอบพระอุโบสถ วัดนางนองวรวิหาร..... 243
แผนผังที่ 5.8	แสดงตำแหน่งที่ตั้งของพระอารามหลวง ที่สร้างและปฏิสังขรณ์ โดยพระบรมวงศานุวงศ์ที่เป็นกรณีศึกษา ในเขตกรุงเทพมหานคร..... 261
แผนผังที่ 5.9	ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดบวรสถานสุทธาวาส ซึ่งมีอาคารสำคัญเพียงหลังเดียว... 263
แผนผังที่ 5.10	ผังบริเวณเขตพุทธาวาสวัดเสวตฉัตรวรวิหาร ซึ่งพระอุโบสถและพระวิหาร ตั้งอยู่คู่กัน..... 263
แผนผังที่ 5.11	ผังพื้นพระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นผังแบบตรีมุข มุขหน้ามีเฉพาะเฉลียง มุขข้างเป็นแบบมีระเบียงรอบ..... 265
แผนผังที่ 5.12	ผังพื้นพระอุโบสถ วัดเสวตฉัตรเป็นผังแบบมีระเบียงรอบ..... 265
แผนผังที่ 5.13	แสดงตำแหน่งที่ตั้งของพระอารามหลวง ที่สร้างและปฏิสังขรณ์ โดยขุนนาง-ข้าราชการที่เป็นกรณีศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร..... 276

แผนผังที่ 5.14	ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดคฤหบดีซึ่งมีพระอุโบสถตั้งคู่กับพระวิหาร ในแนวหน้ากระดาน.....	278
แผนผังที่ 5.15	ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดจันทาราม ซึ่งอาคารเรียงกันเป็นแกนทางตั้ง และวาง ขวางแกนกัน.....	278
แผนผังที่ 5.16	ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดกัลยาณมิตร ซึ่งมีขนาดใหญ่ โดยมีพระวิหารใหญ่ที่เป็น ของหลวงเป็นประธาน.....	278
แผนผังที่ 5.17	เปรียบเทียบพื้นพระอุโบสถ(ขวา)กับพระวิหาร(ซ้าย) วัดนางชี ซึ่งมีรูปแบบผังพื้น แตกต่างกันอย่างชัดเจน.....	281
แผนผังที่ 6.1	แสดงตำแหน่งที่ตั้งของพระอารามหลวง ที่เป็นกรณีศึกษาทั้งหมด ในเขตกรุงเทพมหานคร.....	297
แผนผังที่ 6.2	ผังพระอารามชนิดเขตสังฆาวาส โอบอยู่ด้านหลังเขตพุทธาวาสเป็นรูปเกือกม้า.....	300
แผนผังที่ 6.3	ผังพระอารามชนิดเขตสังฆาวาส ข้างเขตพุทธาวาส.....	300
แผนผังที่ 6.4	ผังพระอารามชนิดเขตสังฆาวาสตั้งอยู่ด้านหลังเขตพุทธาวาส.....	300
แผนผังที่ 6.5	ผังพระอารามชนิดเขตสังฆาวาสตั้งอยู่ด้านข้างเขตพุทธาวาส.....	301
แผนผังที่ 6.6 - 6.7	ตัวอย่างผังบริเวณเขตพุทธาวาส แบบแกนตั้งทาง.....	303
แผนผังที่ 6.8 - 6.9	ตัวอย่างผังบริเวณเขตพุทธาวาส แบบอาคาร2หลังวางคู่กัน.....	303
แผนผังที่ 6.10 - 6.11	ตัวอย่างผังบริเวณเขตพุทธาวาส แบบอาคาร2หลังวางขวางแกน.....	304
แผนผังที่ 6.12	ตัวอย่างผังบริเวณเขตพุทธาวาส แบบอาคาร3หลังวางเรียงกันเป็นแนวหน้า กระดาน.....	304
แผนผังที่ 6.13 - 6.14	ตัวอย่างผังบริเวณเขตพุทธาวาส แบบอาคาร3หลังวางล้อมที่ว่าง.....	305
แผนผังที่ 6.15 - 6.16	ตัวอย่างผังบริเวณเขตพุทธาวาส แบบอาคาร3หลังวางเรียงกัน มีอาคารประธานวาง อยู่ด้านหลัง.....	305
แผนผังที่ 6.17	ผังพื้นวิหารพระพุทธไสยาสน์ เป็นอาคารขนาด 9 หน้าต่าง.....	307
แผนผังที่ 6.18	ผังพื้นพระอุโบสถวัดไพชยนต์พลเสพ เป็นอาคารขนาด 6 หน้าต่าง.....	307
แผนผังที่ 6.19	ผังพื้นพระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นอาคารแบบตรีมุข.....	307
แผนผังที่ 6.20	ตัวอย่างผังพื้นแบบมีระเบียงรอบเฉลียงหน้ากว้าง 2 ช่วงเสาพระอุโบสถ วัดเทพธิดาราม.....	308
แผนผังที่ 6.21	ตัวอย่างผังพื้นแบบมีระเบียงรอบกว้าง 1 ช่วงเสาพระวิหาร วัดเทพธิดาราม.....	308
แผนผังที่ 6.22	ตัวอย่างผังพื้นแบบมีเฉลียงเฉพาะหน้าและหลังอาคารการเปรียญ วัดเทพธิดาราม...	309
แผนผังที่ 6.23	ตัวอย่างผังพื้นแบบผนังชิดขอบนอกทั้ง 4 ด้าน พระอุโบสถ วัดไพชยนต์พลเสพ.....	309

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 5.1	ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ของพระอารามหลวงในช่วงปลาย ร.2 – ต้น ร.3.....	234
ตารางที่ 5.2	ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ของพระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์ โดยพระมหากษัตริย์.....	235
ตารางที่ 5.3	ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ของพระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์ โดยพระบรมวงศานุวงศ์.....	236
ตารางที่ 5.4	ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ของพระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์ โดยขุนนางและข้าราชการ.....	237
ตารางที่ 5.5	แสดงจำนวนและชนิดของสิ่งก่อสร้างสำคัญภายในเขตพุทธาวาส กลุ่มพระอาราม หลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	240
ตารางที่ 5.6	แสดงการเปรียบเทียบมูลเหตุการณืสร้างและปฏิสังขรณ์ กับรูปแบบทางศิลปะ ของอาคารกลุ่มพระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์ โดยพระบาทสมเด็จพระ นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	241
ตารางที่ 5.7	แสดงพื้นที่อาคารสำคัญภายในเขตพุทธาวาส กลุ่มพระอารามหลวงที่สร้างและ ปฏิสังขรณ์โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	242
ตารางที่ 5.8	แสดงลวดลายตกแต่ง หน้าบาน , ผนังกบ และทับหลังค้ำนอของอาคารในกลุ่ม พระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์ โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว..	249
ตารางที่ 5.9	การตกแต่งผนังภายในของอาคารในกลุ่มพระอารามที่สร้างและปฏิสังขรณ์ โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	256
ตารางที่ 5.10	ลวดลายตกแต่งองค์ประกอบช่องประตูหน้าต่างค้ำนในอาคาร กลุ่มพระอาราม หลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์ โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	257
ตารางที่ 5.11	แสดงจำนวนและชนิดของสิ่งก่อสร้างสำคัญภายในเขตพุทธาวาส กลุ่มพระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์โดยพระบรมวงศานุวงศ์.....	262
ตารางที่ 5.12	แสดงการเปรียบเทียบมูลเหตุการณืสร้างและปฏิสังขรณ์ กับรูปแบบทางศิลปะของ อาคาร กลุ่มพระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์ โดยพระบรมวงศานุวงศ์.....	263
ตารางที่ 5.13	แสดงพื้นที่อาคารสำคัญภายในเขตพุทธาวาส กลุ่มพระอารามหลวงที่สร้างและ ปฏิสังขรณ์โดยพระบรมวงศานุวงศ์.....	264
ตารางที่ 5.14	แสดงลวดลายตกแต่ง หน้าบาน , ผนังกบ และทับหลังค้ำนอ ของอาคารในกลุ่ม พระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์ โดยพระบรมวงศานุวงศ์.....	268
ตารางที่ 5.15	การตกแต่งผนังภายในของอาคารในกลุ่มพระอารามที่สร้างและปฏิสังขรณ์ โดยพระบรมวงศานุวงศ์.....	272
ตารางที่ 5.16	ลวดลายตกแต่งองค์ประกอบช่องประตูหน้าต่างค้ำนในอาคาร กลุ่มพระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์โดยพระบรมวงศานุวงศ์.....	273

ตารางที่ 5.17	แสดงจำนวนและชนิดของสิ่งก่อสร้างสำคัญภายในเขตพุทธาวาส กลุ่มพระอารามที่สร้างและปฏิสังขรณ์โดยขุนนาง-ข้าราชการ.....	277
ตารางที่ 5.18	แสดงการเปรียบเทียบมูลเหตุการสร้างและปฏิสังขรณ์ กับรูปแบบศิลปะของอาคาร กลุ่มพระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์โดยขุนนางและข้าราชการ.....	279
ตารางที่ 5.19	แสดงพื้นที่อาคารสำคัญภายในเขตพุทธาวาส กลุ่มพระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์โดยขุนนางและข้าราชการ.....	280
ตารางที่ 5.20	แสดงลวดลายตกแต่ง หน้าบาน , ผนังกบ และทับหลังค้ำนอของอาคารในกลุ่ม พระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์โดยขุนนางและข้าราชการ.....	286
ตารางที่ 5.21	การตกแต่งผนังภายในของอาคารในกลุ่มพระอารามที่สร้างและปฏิสังขรณ์ โดยขุนนางและข้าราชการ.....	291
ตารางที่ 5.22	ลวดลายตกแต่งองค์ประกอบช่องประตูหน้าต่างด้านในอาคาร กลุ่มพระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์โดยขุนนางและข้าราชการ.....	293
ตารางที่ 6.1	รายชื่อพระอารามที่มีเขตพุทธาวาสขนาดใหญ่.....	302
ตารางที่ 6.2	แสดงรายละเอียดการตกแต่งเสาในประธานและผนังภายในในพระอาราม กลุ่มต่างๆ.....	356

สารบัญภาพประกอบ

		หน้า
ภาพที่ 2.1	พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	6
ภาพที่ 2.2	พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	11
ภาพที่ 2.3	พระอุโบสถวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์.....	11
ภาพที่ 2.4	วิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรสาราม.....	18
ภาพที่ 2.5	หลังคาวิหารพระพุทธไสยาสน์.....	19
ภาพที่ 2.6	หน้าบันวิหารพระพุทธไสยาสน์	19
ภาพที่ 2.7 - 2.8	รายละเอียดซุ้มหน้าต่าง บานภายนอกทับหลัง และผนังกบ	19
ภาพที่ 2.9	ฐานเชิงและบันไดชั้นล่าง.....	20
ภาพที่ 2.10	ฐานชั้นบนเป็นฐานสิงห์แบบไม่มีบัวลูกแก้วอกไก่.....	20
ภาพที่ 2.11	บันไดชั้นบนแทรกอยู่ระหว่างฐานชั้นบนและเสาระเบียง.....	20
ภาพที่ 2.12	พระพุทธไสยาสน์ภายในพระ.....	20
ภาพที่ 2.13	ฝ้าเพดานภายในวิหารพระพุทธไสยาสน์.....	20
ภาพที่ 2.14	การตกแต่งช่องหน้าต่างภายใน.....	21
ภาพที่ 2.15	พระเจดีย์ทรงเครื่องและพระระเบียง.....	21
ภาพที่ 2.16	ช่องประตูวงกลมของพระระเบียง.....	21
ภาพที่ 2.17	พระอุโบสถ วัดราชโอรสาราม.....	22
ภาพที่ 2.18	หน้าบันพระอุโบสถ.....	22
ภาพที่ 2.19	ซุ้มประตูและบานภายนอก.....	22
ภาพที่ 2.20	ลักษณะฐานรับเฉลียงด้านหน้า.....	23
ภาพที่ 2.21	พระประธานในพระอุโบสถ.....	23
ภาพที่ 2.22	ฝ้าเพดานลายทองกำมะลอ.....	23
ภาพที่ 2.23	การตกแต่งผนังและประตูหน้าต่างด้านใน.....	23
ภาพที่ 2.24	ซุ้มเสมา หลังคาทรงอย่างแก่งจันทน์ คิวลาดโค้งเรียบ.....	24
ภาพที่ 2.25	ฐานพระปรมาภิไธยที่มุมกำแพงแก้วด้านหน้า และ เสาประทีป.....	24
ภาพที่ 2.26	ซุ้มเสมา, แท่นตั้งเครื่องบูชาด้านหน้าพระอุโบสถ และศาลารายในปัจจุบัน.....	24
ภาพที่ 2.27	วิหารพระยืน ศิลปะแบบจีน ทรงเตี้ยแจ้	24
ภาพที่ 2.28	พระพุทธรูปสำริดปางประทานอภัยภายในห้องส่วนหน้าของพระวิหาร.....	25
ภาพที่ 2.29	พระพุทธรูปหมู่ภายในห้องส่วนหลังของพระวิหาร.....	25
ภาพที่ 2.30	การเปรียบเทียบและละหินแกะสลักด้านหน้า.....	25
ภาพที่ 2.31	พระประธานปางประทานพระธรรมเทศนาภายในการเปรียญ.....	25
ภาพที่ 2.32	พระอุโบสถ วัดไพชยนต์พลเสพ.....	27
ภาพที่ 2.33	ลักษณะหลังคาพระอุโบสถ.....	28
ภาพที่ 2.34	ลวดลายบนหน้าบันพระอุโบสถ.....	28

ภาพที่ 2.35 – 2.36	ซุ้มประตูและซุ้มหน้าต่างพระอุโบสถ.....	28
ภาพที่ 2.37	ฐานอาคารและผนังพลสิงห์.....	28
ภาพที่ 2.38	นุชบกยอคปราสาทประดิษฐานพระประธานภายในพระอุโบสถ.....	29
ภาพที่ 2.39	พระประธานภายในนุชบก.....	29
ภาพที่ 2.40-2.41	ฝ้าเพดานเหนือส่วนในประธานและนอกประธาน.....	29
ภาพที่ 2.42	ลายดาวล้อมเดือนประดับฝ้าเพดาน.....	29
ภาพที่ 2.43	การตกแต่งผนังและเสาในประธาน.....	29
ภาพที่ 2.44 -2.45	การตกแต่งค้ำในของบานประตูและหน้าต่าง.....	29
ภาพที่ 2.46	เสมาแบบแนบผนังเหนือฐานพระอุโบสถ.....	30
ภาพที่ 2.47	พระวิหาร วัด ไชยยนต์พลเสพ.....	30
ภาพที่ 2.48	ซุ้มประตูหน้าต่างลายกระเบื้องเคลือบประกอบลายปูนปั้น.....	31
ภาพที่ 2.49	บานประตูแกะสลักปิดทองลายมังกรคั่นเมฆ.....	31
ภาพที่ 2.50	บานประตูแกะสลักปิดทองลายเมฆและค้างคาว.....	31
ภาพที่ 2.51	ลักษณะหลังคาพระวิหาร.....	31
ภาพที่ 2.52	ลวดลายบนหน้าบันพระอุโบสถ.....	31
ภาพที่ 2.53	ซุ้มพระพุทธรูปบนเฉลียงด้านหน้าพระวิหาร.....	31
ภาพที่ 2.54	จุดบรรจบของฐานเชิงและฐานรับเฉลียง.....	32
ภาพที่ 2.55	บันไดทางขึ้นเฉลียงและฐานรับตัวห้อง.....	32
ภาพที่ 2.56 – 2.58	พระประธานและพระพุทธรูปบริวารบนฐานชุกชี ภายในพระวิหาร.....	32
ภาพที่ 2.59	การตกแต่งฝ้าเพดานภายในพระวิหาร.....	33
ภาพที่ 2.60	ฝ้าเพดานลายดาวล้อมเดือน.....	33
ภาพที่ 2.61	จิตรกรรมและช่องคูหาบนผนังหุ้มกลองด้านหลังพระประธาน.....	33
ภาพที่ 2.62	ลายเขียนสีและช่องคูหาบนผนังด้านข้าง.....	33
ภาพที่ 2.63	ภาพเขียนสีฝุ่นรูปเสี้ยวกางบนพื้นลายพุดตานค้ำในบานประตู.....	33
ภาพที่ 2.64	ภาพเขียนสีฝุ่นรูปแจกันดอกบัวและผ้า幔ค้ำในบานหน้าต่าง.....	33
ภาพที่ 2.65	พระเจดีย์ทรงเครื่องฐานบัวเวงซ้อนชั้น.....	34
ภาพที่ 2.66	วิหารทิศรอบเขตพุทธาวาส.....	34
ภาพที่ 2.67	พระอุโบสถ วัดโปรดกษเชษฐาราม.....	36
ภาพที่ 2.68	ลักษณะหลังคาพระอุโบสถ.....	37
ภาพที่ 2.69	ลายปูนปั้นประกอบเครื่องชามแบบจีนบนหน้าบัน.....	37
ภาพที่ 2.70 -2.71	ซุ้มประตูและซุ้มหน้าต่างประดับลายปูนปั้นปิดทอง.....	37
ภาพที่ 2.72	จุดบรรจบของฐานเฉลียงและฐานรับตัวห้องพระอุโบสถ.....	37
ภาพที่ 2.73 – 2.74	พระประธานภายในพระอุโบสถ ประดิษฐานในนุชบกไม้แกะสลักปิดทอง ลวดลายมีอิทธิพลศิลปะจีน.....	37
ภาพที่ 2.75	ฝ้าเพดานภายในพระอุโบสถ.....	38
ภาพที่ 2.76	ลายประจำยามเขียนสี แม่ลายผสมอิทธิพลศิลปะจีน.....	38

ภาพที่ 2.77 – 2.78	บานประตูและหน้าต่างต่างด้านในและช่องกุหาด้านบน.....	38
ภาพที่ 2.79	ช่องกุหาประดับลายปูนปั้นนูนสูงรูปพระสาวก ด้านหลังพระประธาน.....	38
ภาพที่ 2.80	ซุ้มเสมาทรงกุ่มข้าง ยอดบัวลูกแก้ว.....	38
ภาพที่ 2.81	พระวิหาร วัดโปรดกษेत्रาราม.....	39
ภาพที่ 2.82	ลักษณะหน้าบันพระวิหาร.....	39
ภาพที่ 2.83	ลายปูนปั้นประกอบเครื่องชามแบบจีนบนหน้าบัน.....	39
ภาพที่ 2.84 – 2.85	ซุ้มประตู-หน้าต่างของพระวิหาร ประดับลายพฤษชาติปูนปั้นปิดทอง.....	39
ภาพที่ 2.86	ฐานพระวิหาร.....	39
ภาพที่ 2.87 – 2.88	ลักษณะมุขทางเข้าของพระวิหาร.....	40
ภาพที่ 2.89	บันไดข้างมุขทางเข้า.....	40
ภาพที่ 2.90	พระประธานปางโปรดสุรินทรานู.....	40
ภาพที่ 2.91	ฝ้าเพดานภายในพระวิหารประดับลวดลายแบบเดียวกับพระอุโบสถ แต่เห็น โครงสร้างซื่อและตึกตา.....	40
ภาพที่ 2.92	ภาพเขียนสีบนบานหน้าต่างด้านใน.....	40
ภาพที่ 2.93	ศาลาโถงทางเข้า.....	41
ภาพที่ 2.94	ศาลาราย.....	41
ภาพที่ 2.95	พระปรารักษ์มุมบนฐานอย่างป้อม ตั้งอยู่ที่มุมกำแพงแก้วรอบพระอุโบสถ และพระวิหาร.....	41
ภาพที่ 2.96	พระมณฑปกลางน้ำ.....	42
ภาพที่ 2.97	ยอดพระมณฑปเป็นพระเจดีย์สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้ยี่สิบ.....	42
ภาพที่ 3.1	พระอุโบสถ วัดนางนองวรวิหาร.....	45
ภาพที่ 3.2	หน้าบันพระอุโบสถ เป็นแบบ 2 ชั้น ประดับกระเบื้องดินเผาเคลือบสีลายช่อดอก พุดตาน.....	46
ภาพที่ 3.3	ฝ้าเพดานภายนอก ปิดทองฉลุลายดาวพื้นลายสีแดงบนพื้นผ้าสีขาวนวล.....	46
ภาพที่ 3.4	ซุ้มหน้าต่างปูนปั้นปิดทองลายพฤษชาติดอกพุดตาน.....	46
ภาพที่ 3.5	บานประตูด้านนอกเป็นลายทองกำมะลอบนพื้นมุก.....	46
ภาพที่ 3.6	บานหน้าต่างเป็นลายรดน้ำรูปวิมาน 3 องค์เรียงกันทางตั้ง ผนังทาสีเป็นรูปเครื่องอาวุธ.....	46
ภาพที่ 3.7	ทับหลังประตูด้านนอก(ล่าง)เป็นลายโคตรเพชรเหนือเกลียวคลื่นและเครื่อง ราชูปโภค.....	47
ภาพที่ 3.8	ทับหลังหน้าต่างด้านนอกเป็นลายจักร มีเครื่องอาวุธเป็นรัศมี.....	47
ภาพที่ 3.9	ฐานชั้นล่างเป็นฐานปัทม์ บันไดมีพนักพลึงห์โค้ง ปลายพนักตั้งเสาหินแกะสลัก ยอดเป็นรูปสิงโตจีน.....	47
ภาพที่ 3.10	ฐานชั้นบนเป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว บันไดหน้าประตูยาวตลอดแนวช่องประตูทั้ง 2 ช่อง.....	47

ภาพที่ 3.11	พระประธานทรงเครื่อง ปางทรมานพญาชมพูดี.....	48
ภาพที่ 3.12	ผ้าแพดานภายใน เป็นลายดาว จลูปิดทองบนพื้นลายสีแดง พื้นผ้าสีขาวนวล ลักษณะเดียวกับผ้าภายนอก.....	48
ภาพที่ 3.13	ผนังส่วนเหนือระดับประตูหน้าต่าง เขียนจิตรกรรมสีฝุ่นแบบไทยประเพณี เล่าเรื่องพุทธประวัติตอนทรมานพญาชมพูดี.....	48
ภาพที่ 3.14	ผนังระหว่างช่องหน้าต่าง เขียนจิตรกรรมลายทองกำมะลอแบบจีน เป็นเรื่องสามก๊ก.....	48
ภาพที่ 3.15	ประตูด้านในเป็นลาย รคน้ำ หลังบานเป็นรูปตัวละครในรามเกียรติ์ บานแต่ละบานเป็นรูปเครื่องอาวุธ.....	48
ภาพที่ 3.16	หน้าต่างด้านในหลังบานเป็นรูปทวารบาลบานแต่ละ บานเป็นรูปเครื่องประกอบอิสริยยศ.....	48
ภาพที่ 3.17	ซุ้มเสมาหินอ่อน หลังศาลาเป็นคันทวยเรียบเจาะร่องเป็นกระเบื้อง ส่วนเรือนเจาะช่อง วงรีระลือ ทั่วบัวแบบเทศ.....	49
ภาพที่ 3.18	พระวิหาร วัดนางนองวรวิหาร.....	49
ภาพที่ 3.19	หน้าบันพระวิหาร แบบกระเท่เชร 3 คับ 2 ชั้น.....	49
ภาพที่ 3.20 – 3.21	ประตู-หน้าต่าง ซุ้มปูนปั้นปิดทองลายพฤษชาติ บานภายนอกลายรดน้ำรูปต้นไม้ และสัตว์หิมพานต์.....	50
ภาพที่ 3.22	ผนังห้องด้านนอก ไม่มีฐานรับ บัน ไคหน้าช่องประตูมีพนักพลสิงห์โค้งผายออก.....	50
ภาพที่ 3.23	ฐานชั้นล่างเป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว บัน ไคชั้นล่างพนักพลสิงห์ก่ออิฐถือปูน บันส้นเป็นบัวหลังเจียด.....	50
ภาพที่ 3.24	ภายในพระวิหารการตกแต่งเรียบง่าย.....	51
ภาพที่ 3.25	พระปราสาทด้านหลังพระวิหารศิลปะคันทรัน โกสินทร์.....	51
ภาพที่ 3.26	เจดีย์รายด้านหน้าพระวิหารสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยหลัง.....	51
ภาพที่ 3.27	การเปรียญ วัดนางนองวรวิหาร.....	51
ภาพที่ 3.28	หน้าบันการเปรียญ ประดับกระเบื้องเคลือบเป็นรูปมังกร พื้นภาพเป็นลายปูนปั้น...	51
ภาพที่ 3.29 – 3.30	ประตูหน้าต่างด้านนอก ประดับซุ้มปูนปั้นลายพฤษชาติแบบเทศ บานด้านนอก ทาสีแดงเรียบ.....	52
ภาพที่ 3.31	ฐานอาคารชั้นล่าง เป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว พนักพลสิงห์ก่ออิฐถือปูนทาสีขาว บันส้นเป็นบัวหลังเจียด.....	52
ภาพที่ 3.32	ภายในการเปรียญ ประดิษฐานพระประธานและหมู่พระพุทธรูป การตกแต่งโดยรวมเรียบง่าย.....	52
ภาพที่ 3.33	พระปราสาทด้านหลังการเปรียญ ศิลปะคันทรัน โกสินทร์ ลักษณะคล้ายกับองค์ที่ อยู่ด้านหลังพระวิหาร.....	53
ภาพที่ 3.34	เจดีย์รายด้านหน้าการเปรียญสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยหลัง.....	53

ภาพที่ 3.35	พระเจดีย์สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้ยี่สิบยอดบัวกลุ่มเป็นไปได้อัฒจันทร์ที่ปรากฏ อาจเป็นการก่อพอกจากพระเจดีย์ที่มีอยู่เดิมในวัด.....	53
ภาพที่ 3.36	พระอุโบสถ วัดหนึ่งราชวรวิหาร.....	56
ภาพที่ 3.37	หลังคาพระอุโบสถ 4 คับ 3 ชั้น แบบจั่วปิด.....	56
ภาพที่ 3.38	หน้าบันพระอุโบสถ แกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายดอกพุดตาน ก้านแย่ง.....	56
ภาพที่ 3.39 -3.40	ประตูหน้าต่างพระอุโบสถด้านนอกประดับด้วยซุ้มปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี ลายพฤษชาติแบบเทศ.....	56
ภาพที่ 3.41	ฐานพระอุโบสถชั้นล่างเป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว ฐานชั้นบนเป็นฐานบัวคว่ำ บันไดชั้นล่างพนักพลึงหีบ้นสันเป็นบัวแบบเทศคล้ายบัวหลังเจียด.....	57
ภาพที่ 3.42	พระประธานภายในพระอุโบสถ ฐานชุกชีสูงเสมอระดับทับหลังประตูหน้าต่าง.....	57
ภาพที่ 3.43	ฝ้าเพดานภายในประดับลายดาวฉลุปิดทอง.....	57
ภาพที่ 3.44	หลังบานประตู-หน้าต่างเป็นลายช่อพะเนียง ฉลุปิดทองฝีมือการซ่อมในชั้นหลัง....	57
ภาพที่ 3.45	ซุ้มเสมาปูนปั้น ยอดบัวคว่ำซ้อนชั้น.....	57
ภาพที่ 3.46	พระวิหาร วัดหนึ่งราชวรวิหาร.....	58
ภาพที่ 3.47	เครื่องล่ายอง, ช่อฟ้า, ไบระกา, หางหงส์ แกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจกสี ฝ้าเพดานภายนอกตกแต่งลวดลายเหมือนพระอุโบสถ.....	58
ภาพที่ 3.48	หน้าบันพระวิหารใช้ลวดลายแบบเดียวกับพระอุโบสถ แต่ตัวดอกพุดตาน ใช้สีสลับกันระหว่างสีแดงและกลีบดอก.....	58
ภาพที่ 3.49	ซุ้มหน้าต่างปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสีบานด้านนอกเป็นลายรดน้ำ ลวดลายแบบเดียวกับที่พระอุโบสถ.....	59
ภาพที่ 3.50	หน้าบันพระวิหารใช้ลวดลายแบบเดียวกับพระอุโบสถ แต่ตัวดอกพุดตาน ใช้สีสลับกัน.....	59
ภาพที่ 3.51	พระประธานในห้องส่วนหลัง เป็นพระประธานหมู่ 5 องค์ ตั้งอยู่บนชุกชีเดียวกัน...	59
ภาพที่ 3.52	พระประธานในห้องส่วนหน้า เป็นพระพุทธรูปศิลาพอกปูนลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย.....	59
ภาพที่ 3.53	ฝ้าเพดานภายในทั้งสองห้องเป็นลายดาวฉลุปิดทอง.....	59
ภาพที่ 3.54	บานประตูหน้าต่างด้านหลัง เป็นลายช่อก้านขด ฉลุปิดทองบนพื้นสีเขียว ฝีมือการซ่อมในชั้นหลัง.....	59
ภาพที่ 3.55	พระปรารภประธาน สันนิษฐานว่าเป็นของเดิมที่มีในวัด ซึ่งอาจได้รับการก่อพอก ให้ใหญ่โตขึ้น ในครั้งการปฏิสังขรณ์สมัยรัชกาลที่ 3.....	60
ภาพที่ 3.56	พระเจดีย์มุม ประดิษฐานอยู่บนฐานประทักษิณสูงกว่าระดับกำแพงแก้ว.....	60
ภาพที่ 3.57	พระเจดีย์ด้านหน้าเขตพุทธาวาส 2 องค์ แต่ละองค์ตั้งอยู่ตรงกับแนวของ พระอุโบสถและพระวิหาร.....	60
ภาพที่ 3.58 - 3.59	ศาลาโถงทางเข้าด้านหน้าเขตพุทธาวาส ปั้นปูนประดับจั่วแทนบันลม ผนังเจาะช่องแสงทางตั้ง ประดับกระเบื้องปรัคินเผาเคลือบสีเขียวแบบจีน.....	61

ภาพที่ 3.60	พระอุโบสถ วัดเทพธิดารามวรวิหาร.....	64
ภาพที่ 3.61	หน้าบันพระอุโบสถ.....	64
ภาพที่ 3.62	รายละเอียดรูปหงส์จีน ภายในหน้าบันพระอุโบสถ.....	64
ภาพที่ 3.63 – 3.64	ซุ้มหน้าต่างปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสีบานหน้าต่างประดับลายรดน้ำ เป็นภาพวิมาน มีนางอัปสรอยู่ภายใน.....	64
ภาพที่ 3.65	ฐานชั้นบน เป็นฐานสิงห์ลูกแก้ว.....	65
ภาพที่ 3.66	“พระพุทธเทววิลาส” ประดิษฐานเหนือเวชยันต์บุษบกด้านข้างทั้ง 2 ประดิษฐาน พระพุทธรูปฉลองพระองค์ฝ่ายใน.....	65
ภาพที่ 3.67	ฝ้าเพดานภายใน เป็นลายดาวฉลุปิดทอง.....	65
ภาพที่ 3.68	ผนังเขียนสีเป็นลายพุ่มข้าว - บิณฑ์ก้านแย่ง แม่ลายดอกพุดตาน.....	65
ภาพที่ 3.69	เสาในประธาน เขียนลายพุ่ม-ข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง แม่ลายดอกพุดตาน.....	65
ภาพที่ 3.70	หลังบานหน้าต่าง เขียนจิตรกรรมสีฝุ่นเป็นรูปโคมแจวนแบบจีน บานแฉะเป็นรูป เสากิ่ง ปลายเป็นแจกันดอกพุดตาน.....	66
ภาพที่ 3.71	ซุ้มเสมา.....	66
ภาพที่ 3.72	พระปรารักษ์บนฐานประตักยิม.....	66
ภาพที่ 3.73	เสาได้จำหลักหิน.....	67
ภาพที่ 3.74	ตุ๊กตาจำหลักหินรูปผู้หญิงไทยซึ่งแกะขึ้นตามจินตนาการของช่างจีน.....	67
ภาพที่ 3.75	ตุ๊กตาจำหลักหินรูปบัณฑิต หรือขุนนางฝ่ายบุ๋น.....	67
ภาพที่ 3.76	พระวิหาร วัดเทพธิดาราม.....	67
ภาพที่ 3.77	หน้าบันพระวิหาร เป็นรูปหงส์จีน.....	68
ภาพที่ 3.78	รายละเอียดการประดับกระเบื้องดินเผาเป็นรูปหงส์.....	68
ภาพที่ 3.79 – 3.80	ซุ้มประตู-หน้าต่างลายพุดกษชาติแบบเทศ.....	68
ภาพที่ 3.81	บันไดชั้นล่าง ต่อจากชานพักด้านหน้าและหลังพระวิหาร.....	68
ภาพที่ 3.82	ฐานชั้นบนเป็นฐานสิงห์ลูกแก้ว.....	68
ภาพที่ 3.83	พระประธาน, หมู่พระพุทธรูป และรูปภิกษุณีบนฐานชุกชีภายในพระวิหาร.....	69
ภาพที่ 3.84	รูปภิกษุณีหล่อดินบุกลงรักปิดทองด้านหน้าพระประธาน.....	69
ภาพที่ 3.85	ฝ้าเพดานภายในเป็นลายดาวฉลุปิดทอง.....	69
ภาพที่ 3.86	รูปหงส์คาบช่อดอกพุดตานบนผนังภายในพระวิหาร.....	69
ภาพที่ 3.87	หลังบานประตู-หน้าต่าง เป็นรูปกระถางดอกบัวและแจกันดอกพุดตานตั้งบนกั หรือโต๊ะ.....	69
ภาพที่ 3.88	กำแพงแก้วชั้นในและพระเจดีย์รายรอบพระวิหาร.....	70
ภาพที่ 3.89	การเปรียญ วัดเทพธิดาราม.....	70
ภาพที่ 3.90	หลังคาการเปรียญ 2 คับ 3 ชั้น.....	71
ภาพที่ 3.91	หน้าบันการเปรียญ ประดับกระเบื้องดินเผาเคลือบสี ลวดลายเหมือนกับหน้าบัน พระวิหาร แต่กลับซ้ายเป็นขวา.....	71

ภาพที่ 3.92 – 3.93	ประตูหน้าต่าง ประตูด้วยซุ้มปูนปั้นปิดทองเป็นลายประเจี้น คังพาน และเชิงเทียนแทรกด้วยดอกพุดตาน.....	71
ภาพที่ 3.94	ฐานอาคารเป็นฐานสิงห์ ฐานส่วนระเบียงเป็นแบบไม่มีลูกแก้ว ฐานรับค้ำห้อง เป็นแบบมีลูกแก้ว.....	71
ภาพที่ 3.95	บันไดด้านหน้าและหลัง พนักพลสังห์ก่อ โคงีง ปลายพนักประดับเสาหินยอดเสา เป็นรูปสิงโตจีน.....	71
ภาพที่ 3.96	วิหารน้อย ลักษณะเป็นอาคารแบบประเพณีนิยม แต่ไม่มีช่อฟ้าใบระกาหางหงส์....	72
ภาพที่ 3.97	ศาลาราย ลักษณะลักษณะเป็นอาคารแบบประเพณีนิยม แต่ไม่มีช่อฟ้าใบระกา หางหงส์.....	72
ภาพที่ 3.98	พระอุโบสถ วัดราชนัคคารามวรวิหาร.....	74
ภาพที่ 3.99	หน้าบันพระอุโบสถ แกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายก้านแย่งใบเทศ....	74
ภาพที่ 3.100	ซุ้มประตูปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสีทรงบันแถลง ใช้แม่ลายพุดตาน ใบเทศ.....	75
ภาพที่ 3.101	ผนังช่องประตูเขียนจิตรกรรมเป็นรูปสี่เหลี่ยม.....	75
ภาพที่ 3.102	ฐานชั้นล่างเป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว พนักพลสังห์ก่ออิฐถือปูน ปลายพนักประดับ รูปสิงโตจีน.....	75
ภาพที่ 3.103	ฐานชั้นบนเป็นฐานสิงห์ลูกแก้วพนักกระเบื้องก่อตันไม้ประดับกระเบื้องปรุ.....	75
ภาพที่ 3.104	“พระเสถียรธมณี” หล่อทองแดงปางมารวิชัยผนังส่วนเหนือประตูหน้าต่างเขียน จิตรกรรม ฝีมือช่างในสมัยหลัง.....	76
ภาพที่ 3.105	รัตนบัลลังก์ใช้ชุดฐานบัวเกรซซ้อนชั้น ซึ่งเป็นแบบที่ไม่ค่อยพบในที่อื่นๆ.....	76
ภาพที่ 3.106	หลังบานประตูหน้าต่าง เขียนสีเป็นภาพตัวละคร ในเรื่องรามเกียรติ์และรูปเทพเจ้า ในศาสนาฮินดู.....	76
ภาพที่ 3.107	ซุ้มเสมาเครื่องยอดทรงสูง.....	76
ภาพที่ 3.108	พระวิหาร วัดราชนัคคารามวรวิหาร.....	77
ภาพที่ 3.109	หน้าบันพระวิหาร แกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายพุดตาน ใบเทศก้านแย่ง.....	77
ภาพที่ 3.110 - 3.111	ซุ้มประตูและหน้าต่างปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสีลายพฤษชาติแบบเทศ แม่ลายดอกพุดตาน.....	77
ภาพที่ 3.112	ฐานชั้นล่างเป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว.....	78
ภาพที่ 3.113	เฉลียงยกชั้นค้ำหน้าซึ่งถอยห่างออกจากแนวเสาด้านสกัด มีบันไดแยกลงด้านข้าง ทั้ง 2 ฟาก.....	78
ภาพที่ 3.114	ฐานชั้นบนสูง เป็นฐานสิงห์โดยจุดต่อระหว่างฐานเฉลียงหน้าและฐานห้องแตกต่างกันด้วยการมีหรือไม่มีบัวลูกแก้ว.....	78
ภาพที่ 3.115	“พระพุทธรุจิตรกรรมนราสพ” พระประธานภายในพระวิหาร และหมู่พระพุทธรูป บนชุกชี.....	78
ภาพที่ 3.116	ฝ้าเพดานประดับลายดาวลูปปิดทองบนพื้นสีแดง.....	78
ภาพที่ 3.117	ผนังภายในพระวิหาร เขียนสีเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง แม่ลายดอกพุดตาน.....	78

ภาพที่ 3.118	การเปรียญ วัดราชนัคคารามวรวิหาร.....	79
ภาพที่ 3.119	หน้าบันการเปรียญ แกะสลักไม้ปัดทองประดับกระจกสี เป็นลายพฤกษานไบเทศ ก้านแย่ง เหมือนกับหน้าบันพระวิหาร.....	79
ภาพที่ 3.120 - 3.121	ซุ้มและบานประตู -หน้าค่างภายนอก ตกแต่งเหมือนที่พระวิหาร.....	79
ภาพที่ 3.122	ฐานชั้นล่าง เป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว	80
ภาพที่ 3.123	บันไดชั้นบนด้านหน้ากว้างเต็มช่วงเสาจนถึงเสาระเบียงด้านสกัด.....	80
ภาพที่ 3.124	พนักกระเบียงด้านสกัดตรงตำแหน่งเฉลียงหน้าซ้อน 2 ชั้น คามระดับเฉลียงที่ยกสูงขึ้น.....	80
ภาพที่ 3.125	พระประธานปางรำพึงและซุกชี เป็นของสร้างขึ้นใหม่ในชั้นหลัง.....	80
ภาพที่ 3.126	ประดับลายดาวแบบไทยประเพณีฉลุปิดทองบนพื้นสีแดง.....	80
ภาพที่ 3.127	ผนังภายในการเปรียญ เขียนสีเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่งแม่ลายดอกพฤกษาน.....	80
ภาพที่ 3.128	โลหะปราสาท วัดราชนัคคาราม.....	81
ภาพที่ 3.129	ศาลารายริมกำแพงแก้วชั้นใน.....	82
ภาพที่ 3.130	พระอุโบสถ วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร.....	84
ภาพที่ 3.131	ลักษณะการแบ่งชั้นหลังคาพระอุโบสถหลังคา 1 ชั้นจะมีเครื่องล้าของ 2 ซุด ซ้อนกันอยู่.....	85
ภาพที่ 3.132	หน้าบันพระอุโบสถ โค้งแบบทรงดอกบัว แบ่งเป็นสองตอนตามดับหลังคา จากด้านบนสุด.....	85
ภาพที่ 3.133 - 3.134	ซุ้มและบานประตูพระอุโบสถ.....	85
ภาพที่ 3.135 - 3.136	ซุ้มและบานหน้าต่างพระอุโบสถ.....	85
ภาพที่ 3.137	บันไดและฐานบัวคว่ำหน้าประตูห้องพระอุโบสถ.....	86
ภาพที่ 3.138	ลักษณะบัวฐานและบันไดชั้นฐานประทักษิณ.....	86
ภาพที่ 3.139	ลักษณะบัวฐานชั้นล่าง.....	86
ภาพที่ 3.140	พระประธานภายในพระอุโบสถ.....	86
ภาพที่ 3.141	ฝาเพดานพระอุโบสถประดับลายแก้วชิงดวงแบบไทยประเพณี.....	86
ภาพที่ 3.142	ผนังประดับลายพุ่มข้าวบิณฑ์ แม่ลายดอกพฤกษาน.....	86
ภาพที่ 3.143 - 3.144	ลักษณะการตกแต่งหลังบาน บานแผละและใต้ทับหลัง.....	87
ภาพที่ 3.145	ซุ้มเสมาบนแนวกำแพงแก้วรอบฐานประทักษิณของพระอุโบสถ.....	87
ภาพที่ 3.146	พระวิหาร วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร.....	87
ภาพที่ 3.147	ลักษณะการแบ่งชั้นหลังคา และเครื่องล้าของพระวิหาร.....	88
ภาพที่ 3.148	หน้าพระวิหาร โค้งแบบทรงดอกบัว การตกแต่งโดยรวมคล้ายกับหน้าบัน พระอุโบสถ.....	88

ภาพที่ 3.149 -	ซุ้มและบานประตูหน้าต่างพระวิหาร.....	88
3.150		
ภาพที่ 3.151	ฐานรับอาคารแบ่งเป็น 2 ชั้น.....	88
ภาพที่ 3.152 -	พระศิลาขาว ประดิษฐานบนบุษบกไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจกสี.....	89
3.153		
ภาพที่ 3.154	ฝ้าเพดานประดับลายดาวแบบไทยประเพณี.....	89
ภาพที่ 3.155	ผนังประดับลายดอกไม้ร่วงเป็นช่อดอกพุดตาน.....	89
ภาพที่ 3.156	หลังบานประดับภาพกอดอกบัว ลักษณะเดียวกับพระอุโบสถ.....	89
ภาพที่ 3.157	การเปรียญหลวง วัดเฉลิมพระเกียรติ.....	90
ภาพที่ 3.158	หน้าบันการเปรียญหลวง.....	90
ภาพที่ 3.159	ลายฝ้าเพดานการเปรียญหลวง ช่องไฟค่อนข้างแน่น.....	90
ภาพที่ 3.160	ซุ้มหน้าต่างหน้าต่างลายพฤกษชาติยอดจอมแหหน้าบานเขียนสีเป็นรูปต้นไม้....	90
ภาพที่ 3.161 -	พระประธาน ไซวัฒน์ภายในการ.....	91
3.162		
ภาพที่ 3.163	ฝ้าเพดานประดับลายแก้วชิงดวงแบบไทยประเพณี.....	91
ภาพที่ 3.164	ผนังและเสาในประธานประดับลายดอกไม้ร่วงเป็นช่อดอกพุดตาน แบบเดียวกับภายในพระวิหาร.....	91
ภาพที่ 3.165	หลังบานประดับภาพกอดอกบัว ลักษณะเดียวกันกับภายในพระอุโบสถ.....	91
ภาพที่ 3.166	พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร.....	94
ภาพที่ 3.167	มุขด้านหน้าของพระอุโบสถก่อนต่อเติมมุขเด็จ.....	94
ภาพที่ 3.168	ลักษณะการยกคอสองของหลังคาพระอุโบสถ.....	95
ภาพที่ 3.169	หน้าบันใหญ่ ประดับรูปพระมหาพิชัยมงกุฎและลายพฤกษชาติ.....	95
ภาพที่ 3.170	การตกแต่งฝ้าเพดานภายนอก ลักษณะในปัจจุบันน่าจะเป็นสภาพภายหลัง การต่อเติมในรัชกาลที่ 4.....	95
ภาพที่ 3.171	แสดงจุดบรรจบของหลังคามุขหน้ากับมุขขวางด้านหลัง โดยไม่ได้เชื่อมพื้นหลังคา เข้าด้วยกันด้วยตะเหมาราง.....	95
ภาพที่ 3.172	ลักษณะซุ้มประตู - หน้าต่างของมุขหน้า.....	96
ภาพที่ 3.173 -	บานประตู - หน้าต่าง ตกแต่งด้วยลายสมบัติจักรพรรดิ.....	96
3.174		
ภาพที่ 3.175 -	ซุ้มและบานประตู - หน้าต่างของมุขขวางด้านหลัง ตกแต่งด้วยลายเครื่องอาวุธ และเครื่องราชูปโภค.....	96
3.176		
ภาพที่ 3.177	ซุ้มประตูเชื่อมระหว่างห้องหลักกับระเบียงรอบมุขขวาง แสดงให้เห็นลักษณะ การต่อเติมอาคาร.....	96
ภาพที่ 3.178	บันไดข้างเฉียงมุขหน้า ประดับสันพนักด้วยหราวูปูนปั้นปิดทอง.....	97
ภาพที่ 3.179	ลักษณะบันไดคั่นด้วยแท่นบูชา ของมุขทิศตะวันตกและตะวันออก.....	97
ภาพที่ 3.180	พระพุทธรชินสีห์ และพระสุวรรณเขต.....	97

ภาพที่ 3.181	พระอัฐารดและพระสาวก.....	97
ภาพที่ 3.182	ฝ่าเพดานประดับลายดาวล้อมเดือนฉลุปิดทอง.....	98
ภาพที่ 3.183	ผนังด้านข้างและหลังห้องพระประธานเขียนรูปเทพชุมนุม.....	98
ภาพที่ 3.184	ซุ้มสาหร่ายหน้าห้องประดิษฐานพระประธาน.....	98
ภาพที่ 3.185	ลายขอบผนังหลังซุ้มสาหร่ายประดับรูปเครื่องมงคลคติจีน.....	98
ภาพที่ 3.186	ลักษณะการไล่สีพื้นของเสาในประธานภายในพระอุโบสถ.....	98
ภาพที่ 3.187	ลายพุดตานก้านแย่งที่ประดับบนเสาในประธาน.....	98
ภาพที่ 3.188	หลังบานประตูมุขหน้า.....	99
ภาพที่ 3.189	หลังบานและบานแผละ หน้าต่างมุขหน้า.....	99
ภาพที่ 3.190	ลายดอกไม้แบบจีนประดับผนังภายในมุขทิศตะวันออก - ตก.....	99
ภาพที่ 3.191	ช่องโค้งเหนือช่องประตูเชื่อมระหว่างห้องพระประธานกันมุขทิศตะวันออก.....	99
ภาพที่ 3.192	พระเจดีย์ วัดบวรนิเวศวิหารลักษณะดังปรากฏในปัจจุบัน.....	100
ภาพที่ 3.193	พระอุโบสถ วัดบวรสถานสุทราวาส.....	102
ภาพที่ 3.194	หน้าบันพระอุโบสถ.....	103
ภาพที่ 3.195	ฝ่าเพดานภายนอกประดับลายดาวฉลุปิดทองแบบไทยประเพณี.....	103
ภาพที่ 3.196	ลักษณะช่องประตูด้านสกัด ประตูกลางจะสูงกว่าประตู.....	103
ภาพที่ 3.197	ลักษณะซุ้มหน้าต่าง.....	103
ภาพที่ 3.198 – 3.199	แสดงลักษณะบัวฐาน ชั้นฐานรับอาคารและฐานรับห้องภายใน ตามลำดับ.....	103
ภาพที่ 3.200	ลักษณะฐาน และกำแพงแก้ว ฐานประทักษิณชั้นบน.....	104
ภาพที่ 3.201	ลักษณะฐาน และกำแพงแก้ว ฐานประทักษิณชั้นล่าง.....	104
ภาพที่ 3.202	เสาอดดอกบัวและกำแพงแก้วที่มุมฐานประทักษิณชั้นล่าง.....	104
ภาพที่ 3.203	ลักษณะบันไดปลายโค้ง ด้านสกัดทั้ง 4 มุข.....	104
ภาพที่ 3.204	บันไดอาคารด้านยาว ตรงกับบันไดของฐานประทักษิณชั้นบน.....	104
ภาพที่ 3.205	บันไดเล็ก ฐานประทักษิณชั้นล่าง.....	104
ภาพที่ 3.206 – 3.207	พระประธานปางห้ามสมุทร และชุกชี ภายในพระอุโบสถ.....	105
ภาพที่ 3.208 – 3.209	ลักษณะดาวเพดานภายในพระอุโบสถ.....	105
ภาพที่ 3.210	ผนังภายในประดับจิตรกรรมโดยตลอดทุกส่วน.....	105
ภาพที่ 3.211 – 3.212	ภาพเทพเจ้าในคติศาสนาพราหมณ์ หลังบานประตูหน้าต่างภายในพระอุโบสถ.....	106
ภาพที่ 3.213	ใต้ทับหลังประตู หน้าต่างประดับลายฉลุปิดทองเป็นลายพฤกษชาติแบบเทศ.....	106
ภาพที่ 3.214	ซุ้มเสมายอดปราสาท มุมฐานประทักษิณชั้นบน.....	106
ภาพที่ 3.215	พระอุโบสถ วัดเสวตฉัตร.....	108
ภาพที่ 3.216	ลักษณะหลังคาพระอุโบสถ 3 ตับ 2 ชั้น.....	108

ภาพที่ 3.217	หน้าบันพระอุโบสถ ประดับลายปูนปั้นดอกไม้และธรรมชาติมงคล.....	108
ภาพที่ 3.218 – 3.219	แสดงลักษณะการตกแต่งประตู – หน้าต่าง พระอุโบสถ.....	109
ภาพที่ 3.220	ลักษณะฐานรับอาคารและพนักรูปสลักพระอุโบสถ.....	109
ภาพที่ 3.221	ลักษณะฐานรับตัวห้องพระอุโบสถ.....	109
ภาพที่ 3.222 – 3.223	พระประธานและการตกแต่งภายในพระอุโบสถ.....	110
ภาพที่ 3.224	ลักษณะลายดาวเพดานฉลุปิดทอง.....	110
ภาพที่ 3.225	ซุ้มเสมารอบพระอุโบสถ.....	110
ภาพที่ 3.226	พระวิหาร วัดเสวตฉัตร.....	110
ภาพที่ 3.227	ลักษณะหลังคาพระวิหาร.....	111
ภาพที่ 3.228	หน้าบันพระวิหาร ประดับลายปูนปั้นพฤกษชาติ.....	111
ภาพที่ 3.229	ลักษณะประตู – หน้าต่าง พระวิหาร.....	111
ภาพที่ 3.230	ลักษณะฐานรับตัวห้อง.....	111
ภาพที่ 3.231 – 3.232	พระประธานภายในพระวิหาร.....	111
ภาพที่ 3.233	ฝ้าเพดานประดับลายดาวฉลุปิดทอง.....	112
ภาพที่ 3.234	การตกแต่งภายในพระวิหารเรียบง่าย ผังงทาสีขาวเรียบ หลังบานประตูหน้าต่าง ทาสีแดงเรียบ.....	112
ภาพที่ 3.235	พระปรารักษ์ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น.....	112
ภาพที่ 3.236	วิหารพระพุทธไสยาสน์ สร้างในชั้นหลัง โดยเจ้าอาวาสองค์แรก.....	112
ภาพที่ 3.237	พระอุโบสถ วัดมหารณพาราม.....	114
ภาพที่ 3.238	หน้าบันพระอุโบสถ ประดับสัญลักษณ์รูปมังกรขนานสองข้างด้วยหงส์จีน.....	115
ภาพที่ 3.239	ฝ้าเพดานเหนือเฉลียงและระเบียงเขียนสีเป็นลายพฤกษชาติ.....	115
ภาพที่ 3.240 – 3.241	ซุ้มประตูหน้าต่างลายพฤกษชาติแบบพระราชนิยม หน้าบานแกะสลัก เป็นลายเกราะเพชร หรือ ลายประสู.....	115
ภาพที่ 3.242	ใต้ทับหลังเขียนลายเครื่องมงคลแบบจีน.....	115
ภาพที่ 3.243 – 3.244	ฐานชั้นบน ส่วนตัวห้องและเฉลียง.....	116
ภาพที่ 3.245	บันไดส่วนฐานชั้นล่าง.....	116
ภาพที่ 3.246	ผนังเหนือเฉลียงหน้าและหลัง ตั้งตุ๊กตาหินแกะสลักแบบจีนรูปบัณฑิต.....	116
ภาพที่ 3.247	ผนังกระเบื้องฐานประทักษิณด้านในเจาะช่องคูหาออก โค้งขนาดเล็ก สำหรับวางดวงประทีป.....	116
ภาพที่ 3.248	พระประธานภายในพระอุโบสถ.....	116
ภาพที่ 3.249	ฝ้าเพดานภายในเขียนลายพฤกษชาติกันแย่งฝีมือช่างจีน.....	117
ภาพที่ 3.250	กอสองด้านบนสุด เขียนลายเฟื่องอุบะดอกไม้ประกอบริ้วผ้า.....	117

ภาพที่ 3.251 –	หลังบานประตูเขียนภาพ โป๊ยเซียน หลังบานหน้าต่างเขียนภาพเครื่องตั้งบูชาแบบ	
3.252	จีน.....	117
ภาพที่ 3.253	ใต้ทับหลังด้านในเขียนลายอักษรมงคล.....	117
ภาพที่ 3.254	เสมานั่งแท่นรอบพระอุโบสถ.....	117
ภาพที่ 3.255	พระวิหาร วัดมเหยงคณ์.....	118
ภาพที่ 3.256	หน้าบันพระวิหาร ประดับลายมังกร-หงส์เหมือนพระอุโบสถ.....	118
ภาพที่ 3.257	ฝ้าเพดานภายนอกเขียนลายดอกไม้เหมือนพระอุโบสถ แต่โครงสีอ่อนกว่า.....	118
ภาพที่ 3.258	ซุ้มหน้าต่างพระวิหาร ลักษณะเหมือนพระอุโบสถ.....	118
ภาพที่ 3.259	บานหน้าต่างแกะสลักลายปลามังกร.....	119
ภาพที่ 3.260	ใต้ทับหลังด้านนอกเขียนลายอักษรมงคล.....	119
ภาพที่ 3.261	ผนังเคลือบหน้าและหลังตั้งคูกาดำหินแกะสลักแบบจีนเป็นรูปคนอ่านหนังสือ.....	119
ภาพที่ 3.262	ฐานชั้นบนซึ่งรับตัวห้องพระวิหาร.....	119
ภาพที่ 3.263	บันไดฐานพระวิหารตรงกับแนวบันไดฐานประทักษิณ.....	119
ภาพที่ 3.264	“หลวงพ่อร่วง” พระประธานภายในพระวิหาร.....	119
ภาพที่ 3.265	ฝ้าเพดานภายในเขียนลายดอกพุดตานฝีมือแบบเดียวกับพระอุโบสถ.....	120
ภาพที่ 3.266	คอสองเขียนสีเป็นลายเฟื่องอุษะ.....	120
ภาพที่ 3.267 –	การตกแต่งช่องประตูหน้าต่างด้านในเหมือนกับพระอุโบสถ.....	120
3.268		
ภาพที่ 3.269	ใต้ทับหลังด้านในเขียนลายหงส์กระหนาบด้วยมังกร.....	120
ภาพที่ 3.270	พระปรารักษ์ที่ครอบพระวิหาร.....	121
ภาพที่ 4.1	พระวิหารใหญ่ วัดกัลยาณมิตร.....	124
ภาพที่ 4.2	หลังคาพระวิหารใหญ่ซ้อนจั่วหลังคามุขเล็ก.....	124
ภาพที่ 4.3	หน้าบันมุขเล็ก เป็นลายดอกพุดตาน.....	124
ภาพที่ 4.4	ซุ้มหน้าต่างทรงบันแถลงยอดมงกุฎ ลวดลายในส่วนต่างๆเป็นลายดอกพุดตาน.....	125
ภาพที่ 4.5	พระอุโบสถ วัดกัลยาณมิตร.....	125
ภาพที่ 4.6	ผนังเขียนลายรดน้ำเป็นรูปเสี้ยวกางเขยิบสิงห์.....	125
ภาพที่ 4.7	ฐานชั้นล่างเป็นฐานปัทม์ลูกแก้ว.....	126
ภาพที่ 4.8	ฐานชั้นบน เป็นฐานปัทม์แต่ไม่มีชั้นบัวคว่ำ.....	126
ภาพที่ 4.9	พระพุทธรูปไตรรัตน์นายก.....	126
ภาพที่ 4.10	ผนังภายในลายดอกไม้ร่วง.....	127
ภาพที่ 4.11	เสาในประธาน เขียนลายพุดตานกุดันก้านแย่ง.....	127
ภาพที่ 4.12	พระอุโบสถ วัดกัลยาณมิตร.....	127
ภาพที่ 4.13	หน้าบันพระอุโบสถ ประดับกระเบื้องเคลือบตัดชั้นประกอบเป็นลายพฤษชาติ.....	128
ภาพที่ 4.14	ฝ้าเพดานภายนอก เขียนสีเป็นลายดอกพุดตาน ค้างคาว นก และผีเสื้อ.....	128
ภาพที่ 4.15	ซุ้มประตูลายพฤษชาติแบบพระราชนิยม.....	128
ภาพที่ 4.16	บานประตูเขียนลายทองก้ามระลอรูปทวารบาลจีน ผนังกรุรูปแจกันดอกพุดตาน.....	128

ภาพที่ 4.17	ฐานชั้นล่างเป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว พนักพลสิงห์ก่อโค้ง สันพนักเป็นหินทรายจีน แกะสลัก.....	129
ภาพที่ 4.18	ฐานชั้นบน เป็นฐานบัวคว่ำผนังด้านสกัดก่อเสาแนวทั้งสองฟาก.....	129
ภาพที่ 4.19	พระประธานภายในพระอุโบสถเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นลงรักปิดทอง ปางป่าเลไลยก์.....	129
ภาพที่ 4.20	ฐานพระ ก่ออิฐถือปูนปั้นเป็นรูปโคดหิน.....	129
ภาพที่ 4.21	ฝ้าเพดานภายใน ปิดทองลายฉลุเป็นลายแก้วชิงดวงแบบไทยประเพณี.....	130
ภาพที่ 4.22	ผนังภายในเขียนภาพจิตรกรรม.....	130
ภาพที่ 4.23	เสาในประธาน เขียนลายพุดตานก้านแย่งแบบพระราชนิยม.....	130
ภาพที่ 4.24	หลังบานประตูเขียนรูปทวารบาลแบบจีน.....	130
ภาพที่ 4.25	ใต้ทับหลังด้านใน เขียนลายทองกำมะลอ เป็นรูปช่อดอกพุดตาน หงส์จีน และค้างคาว.....	130
ภาพที่ 4.26	ซุ้มเสมาหินทรายแบบจีนแกะสลัก.....	131
ภาพที่ 4.27	พระวิหารน้อย วัตถุประสงค์.....	131
ภาพที่ 4.28	หน้าบันพระวิหารน้อยลักษณะโดยรวมเหมือนหน้าบันพระอุโบสถ.....	132
ภาพที่ 4.29	ฝ้าเพดานภายนอก เขียนสีปิดทองกำมะลอเป็นลายดอกพุดตานบนพื้นสีขาว.....	132
ภาพที่ 4.30	ซุ้มประตูหน้าต่างลักษณะโดยรวมคล้ายกับพระอุโบสถ.....	132
ภาพที่ 4.31	หน้าบาน เป็นลายรดน้ำหรือลายทองกำมะลอ รูปทวารบาลแบบจีน ปัจจุบัน ลบเลือน ไปเป็นส่วนใหญ่.....	132
ภาพที่ 4.32	ผนังทับ เป็นลายรดน้ำหรือลายทองกำมะลอ รูปต้นกัลปพฤกษ์.....	132
ภาพที่ 4.33	พระประธานภายในพระวิหารน้อย.....	133
ภาพที่ 4.34	ฝ้าเพดานภายใน ปิดทองลายฉลุเป็นลายดอกพุดตาน.....	133
ภาพที่ 4.35	ผนังภายในพระวิหารเขียนจิตรกรรมเรื่องอดีตพุทธเจ้าและทศชาติชาดก.....	133
ภาพที่ 4.36	เสาในประธาน เขียนสีเป็นลายพุดตานก้านแย่งบนพื้นสีขาว.....	133
ภาพที่ 4.37	ประตูหน้าต่างด้านในเขียนเป็นรูปเทวดาร่ำรำ.....	134
ภาพที่ 4.38	ทับหลังด้านในปิดทองลายฉลุเป็นลายดอกพุดตานและมีเสื่อเหมือนด้านนอก.....	134
ภาพที่ 4.39	ศาลาซุ้มประตูทางเข้าเขตพุทธาวาสเป็นอาคารแบบไทยประเพณี ตั้งอยู่ในแกนเดียวกับพระวิหารใหญ่.....	134
ภาพที่ 4.40	ฝ้าเพดานภายใน เขียนสีเป็นลายดอกไม้ นก ผีเสื้อ และค้างคาว.....	134
ภาพที่ 4.41	พระอุโบสถ วัดประยุรวงศาวาส.....	137
ภาพที่ 4.42	หน้าบันพระอุโบสถ แกะสลักปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายพุดตาน ยกดอกนูนเด่น.....	137
ภาพที่ 4.43	ฝ้าเพดานภายนอก เขียนสีเป็นลายตารางดอกไม้แบบเทศ.....	137
ภาพที่ 4.44	หน้าต่างบานกลางเป็นช่อง8เหลี่ยม ซุ้มปูนปั้นลายพฤษชาติ.....	138
ภาพที่ 4.45	ซุ้มประตูปูนปั้นปิดทองยอดแหลมลายพฤษชาติ.....	138
ภาพที่ 4.46	บานประตูลายรดน้ำพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ผนังทับรูปต้นกัลปพฤกษ์.....	138

ภาพที่ 4.47	ฐานชั้นล่างเป็นฐานปัทม์ พนักกระเบื้องก่ออิฐถือปูนหนา เจาะช่องหน้ากระดานติดกระเบื้องปรุ.....	138
ภาพที่ 4.48	พนักพลสิงห์บันไดฐานชั้นล่างก่อโค้งผายออกปลายพนักก่อเสาประดับยอดด้วยสิงโตจีนแกะสลัก.....	138
ภาพที่ 4.49	การตกแต่งโดยรวมภายในพระอุโบสถ วัดประยุรวงศาวาส.....	139
ภาพที่ 4.50	พระพุทธธรรมวิเศษฐศาสตร์ พระประธานภายในพระอุโบสถ.....	139
ภาพที่ 4.51	ฝ้าเพดานภายใน ปิณฑองลายฉลุเป็นลายแก้วชิงดวงแบบไทยประเพณี.....	139
ภาพที่ 4.52	ผนังภายในนอกจากด้านหุ้มกลองหลังพระประธานทาสีขาวเรียบ.....	139
ภาพที่ 4.53	เสาในประธานด้านบนเขียนสีเป็นรูปโคมแขวนแบบจีนแทรกด้วยช่อดอกพุดตาน..	139
ภาพที่ 4.54	หลังบานประตูเขียนสีรูปท้าวมหาจักร์.....	140
ภาพที่ 4.55	ใต้ทับหลังด้านนอกและด้านใน เป็นลายดาวฉลุปิณฑอง.....	140
ภาพที่ 4.56	ซุ้มเสมาก่ออิฐถือปูน ยอดเจดีย์ทรงเครื่อง	140
ภาพที่ 4.57	พระวิหาร วัดประยุรวงศาวาส.....	141
ภาพที่ 4.58	หน้าบันพระวิหาร ใช้ลายพุดตานเหมือนพระอุโบสถแต่เป็นกรรมวิธีฝังกระจกสี....	141
ภาพที่ 4.59	หน้าบันอุคปิณฑองกลวดลายและกรรมวิธีแบบเดียวกับหน้าบันใหญ่.....	141
ภาพที่ 4.60	บริเวณผนังคอสองรับช่อหน้าบัน.....	141
ภาพที่ 4.61-4.62	ซุ้มประตูหน้าต่างปูนปั้นทรงเตศลายเครื่องอาวุธบานประตูประดับลายมุก บานหน้าต่างแกะสลักปิณฑองฝังกระจกสีเป็นลายคอกลอย.....	142
ภาพที่ 4.63	ผนังกบเขียนลายรดน้ำรูปต้นกล้วยพฤษ์.....	142
ภาพที่ 4.64	บัวฐานชั้นประทักษิณและบันได.....	142
ภาพที่ 4.65	ฐานอาคารเป็นฐานปัทม์ ย่อกระเปาะตรงกับเสากระเบื้อง กลางท้องไม้คดเป็นช่อง ลูกฟักกลิ้งลง ไปเล็กน้อย.....	142
ภาพที่ 4.66	พระพุทธนาคน้อยพระประธานภายในพระวิหาร.....	143
ภาพที่ 4.67	ฝ้าเพดานภายใน ปิณฑองลายฉลุเป็นลายเฉลวเพชร.....	143
ภาพที่ 4.68	หลังบานประตูหน้าต่างเขียนลายรดน้ำเป็นรูปต้นกล้วยพฤษ์.....	143
ภาพที่ 4.69	พระปรารภคัมภีร์กำแพงแก้วรอบพระวิหาร.....	144
ภาพที่ 4.70	พระเจดีย์ใหญ่.....	144
ภาพที่ 4.71	พระอุโบสถ วัดพิชยญาติการาม.....	147
ภาพที่ 4.72	หน้าบันใหญ่ ส่วนพระอุโบสถตกแต่งเป็นภาพเครื่องมงคลจีน.....	148
ภาพที่ 4.73	คอสองประดับลายกระเบื้องตัดชั้นประกอบเป็นรูปดอกไม้และหงส์จีน.....	148
ภาพที่ 4.74	หน้าบันมุขหน้าประดับลายแจกันและลายพฤษ์ชาติ.....	148
ภาพที่ 4.75	ฝ้าเหนือเฉลียงเขียนสีเป็นลายเครื่องมงคลจีน.....	148
ภาพที่ 4.76	เสากระเบื้องรอบและเสาเฉลียงหลัง.....	149
ภาพที่ 4.77	เสาเฉลียงหน้า เขียนลายมังกรพันเสาซึ่งอาจเป็นการเพิ่มเติมในภายหลัง.....	149
ภาพที่ 4.78	ช่องหน้าต่างด้านนอกไม่มีซุ้ม ผนังกบเขียนลายรดน้ำรูปต้นกล้วยพฤษ์.....	149
ภาพที่ 4.79	บานประตูกลางเขียนลายรดน้ำรูปทวารบาลแบบไทยผนังกบเป็นรูปต้นมังกัลลีผล.....	149

ภาพที่ 4.80	บานประตูข้างเขียนลายรดน้ำเป็นภาพเสี้ยววง ฉากหลังเป็นลายเปลว.....	149
ภาพที่ 4.81	ฐานอาคารส่วนพระอุโบสถตกแต่งด้วยแผ่นหินทรายจีน แกะสลักเป็นเรื่องสามก๊ก ชั้นบันไดปูนทรายจีน ไม่มีพนักพลสิงห์.....	150
ภาพที่ 4.82	ฐานอาคารส่วนมุขหน้าเป็นฐานเชิงสูงจากพื้นลานรอบประมาณ 1 ชั้นบันได.....	150
ภาพที่ 4.83	พระสิทธารถ พระประธานภายในพระอุโบสถ และพระวรวิกนาค ด้านหน้า.....	151
ภาพที่ 4.84	การตกแต่งภายในพระอุโบสถโดยรวม.....	151
ภาพที่ 4.85	ฝ้าเพดานภายในพระอุโบสถเขียนสีปิดทองคำมละเป็นลายเครื่องมงคลจีน คอ สองเขียนลายเฟื่องอุบะ.....	151
ภาพที่ 4.86	ผนังภายในพระอุโบสถเขียนสีเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง.....	151
ภาพที่ 4.87	เสาในประธาน เขียนลายพุดตานก้านแย่ง.....	152
ภาพที่ 4.88	หลังบานหน้าต่างภายในพระอุโบสถเขียนภาพคันทน์ไม้ บานแผละเขียนภาพกอบัว แบบธรรมชาติ.....	152
ภาพที่ 4.89	การตกแต่งฝ้าเพดานและแปลภายในมุขหน้า เป็นลายดอกพุดตาน.....	152
ภาพที่ 4.90	บานประตูมุขหน้าทาสีแดงเรียบ.....	152
ภาพที่ 4.91	ซุ้มเสมายอดปราสาทหินทรายแกะสลัก ซึ่งน่าจะเป็นการเขียนแบบแล้วสั่งทำจาก เมืองจีน.....	153
ภาพที่ 4.92	รูปตั้งด้านหน้าของพระอุโบสถอาจเหมือนกับด้านหลังหากมุขหน้าเป็นส่วนต่อเติม	153
ภาพที่ 4.93	พระปรารภ 3 องค์ ด้านหลังพระอุโบสถ.....	154
ภาพที่ 4.94	พระปรารภองค์กลาง ประดิษฐานพระพุทธรูปพระอดีตพุทธเจ้า.....	154
ภาพที่ 4.95	ปราสาทองค์ข้างยอดกลีบดอกบัว.....	154
ภาพที่ 4.96	พระอุโบสถ วัดสามพระยา.....	158
ภาพที่ 4.97	หน้าบันพระอุโบสถ.....	158
ภาพที่ 4.98	ซุ้มหน้าต่างทรงเทศหลายพฤษชาติ.....	158
ภาพที่ 4.99	ฐานชั้นล่างเป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว.....	159
ภาพที่ 4.100	ปลายสันพนักพลสิงห์ปั้นปูนเป็นรูปกระจิง.....	159
ภาพที่ 4.101	การตกแต่งภายในพระอุโบสถ.....	159
ภาพที่ 4.102	พระประธานหล่อโลหะลงรักปิดทองปางห้ามญาติภายในพระอุโบสถ.....	159
ภาพที่ 4.103	ผนังภายในเขียนจิตรกรรม เรื่องพระเจ้าห้าร้อยชาติ.....	160
ภาพที่ 4.104	หลังบานประตูเขียนภาพฉัตรมีทหารนั่งถือก้านฉัตร บานแผละเขียนภาพธรรมชาติ ป่าหิมพานต์.....	160
ภาพที่ 4.105	ซุ้มเสมาทรงเทศ.....	160
ภาพที่ 4.106	พระวิหาร วัดเครือวัลย์ รูปร่างโดยรวมคล้ายกับพระอุโบสถ.....	161
ภาพที่ 4.107	หน้าบันพระวิหารเป็นลายพฤษชาติเหมือนพระอุโบสถ.....	161
ภาพที่ 4.108	ฝ้าเพดานภายนอก สันนิษฐานว่าเป็นของทำใหม่.....	162
ภาพที่ 4.109	ซุ้มประตูหน้าต่างด้านนอก ลักษณะโดยรวมคล้ายพระอุโบสถ.....	162
ภาพที่ 4.110	ฐานชั้นล่างและพนักพลสิงห์บันได.....	162

ภาพที่ 4.111	พระอุโบสถ วัดอัมพรสวรรค์.....	165
ภาพที่ 4.112	หน้าบันพระอุโบสถตกแต่งเป็นภาพทิวทัศน์ธรรมชาติ.....	165
ภาพที่ 4.113	ฝ้าเพดานภายนอกเป็นลายควาล้อมเดือน จลูปิดทองแบบไทยประเพณี.....	165
ภาพที่ 4.114	ซุ้มประตูปูนปั้นทาสีขาวเรียบยอดแหลมลายพฤกษชาติ.....	166
ภาพที่ 4.115	บานประตูเขียนลายรดน้ำเป็นภาพกินรี ฉากหลังเป็นภาพต้นไม้.....	166
ภาพที่ 4.116	ฐานอาคารเป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว พนักพลสังห์ก่อโค้งผิวบุหินอ่อน.....	166
ภาพที่ 4.117	พระประธานภายในพระอุโบสถ เป็นหมู่พระพุทธรูปจำนวน 28 องค์ หมายถึง จำนวนพระพุทธรเจ้า ในภัทรกัลป์ที่มีกรกล่าวถึงในพระสูตร.....	167
ภาพที่ 4.118	รัตนบัลลังก์ของพระประธานแต่ละองค์ ซ้อนลดหลั่นกันเป็นระเบียบ หน้ากระดานล่างจารึกพระนามเอาไว้.....	167
ภาพที่ 4.119	ฝ้าเพดานภายใน เขียนสีปิดทองกำมะลอ เป็นภาพเครื่องมงคลแบบจีน.....	167
ภาพที่ 4.120	หลังบานหน้าต่างเดิมคงทาสีแดงเรียบ ปัจจุบันเขียนสีเป็นภาพเทพธิดาเรียงระบำ	167
ภาพที่ 4.121	ซุ้มเสมาก่ออิฐถือปูนทรงเทศ ซุ้มด้านหน้าและหลังตั้งแทรกบันไดทางขึ้นระเบียง...	168
ภาพที่ 4.122	พระวิหาร วัดอัมพรสวรรค์ ด้านหลังมีเสาระเบียงกึ่งกลางขวางช่องประตู.....	168
ภาพที่ 4.123	หน้าบันพระวิหารเป็นภาพธรรมชาติเหมือนกับพระอุโบสถ.....	169
ภาพที่ 4.124	หัวเสาและฝ้าเพดานภายนอก น่าจะเป็นการแก้ไขเปลี่ยนแปลงในยุคหลัง.....	169
ภาพที่ 4.125	ซุ้มประตูปูนปั้นปิดทอง ยอดบนเป็นรูปพัลลศ.....	169
ภาพที่ 4.126	ฐานอาคารเป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว.....	170
ภาพที่ 4.127	บันไดทางขึ้นชั้นระเบียง พนักพลสังห์ลาดตรง.....	170
ภาพที่ 4.128	พระประธานภายในพระวิหาร.....	170
ภาพที่ 4.129	พระปรารักษ์.....	170
ภาพที่ 4.130	พระมณฑปประดิษฐานพระคันธสมอ.....	171
ภาพที่ 4.131	พระเจดีย์มุ่ม.....	171
ภาพที่ 4.132	พระอุโบสถ วัดสามพระยา.....	174
ภาพที่ 4.133	หน้าบันพระอุโบสถประดับรูปเครื่องตั้งบูชา.....	174
ภาพที่ 4.134	ฝ้าเพดานภายนอกเขียนสีเป็นลายดอกไม้ ผีเสื้อ และค้างคาว.....	174
ภาพที่ 4.135	ซุ้มประตูลายพฤกษชาติ ซ้อนกรอบหน้ากระดาน หน้าบานเขียนลายรดน้ำรูปต้น กัลปพฤกษ์.....	175
ภาพที่ 4.136	ซุ้มหน้าต่าง ลักษณะลวดลายแบบเดียวกับซุ้มประตู.....	175
ภาพที่ 4.137	ฐานชั้นล่างและพนักระเบียง.....	175
ภาพที่ 4.138	บันไดฐานชั้นล่าง.....	175
ภาพที่ 4.139	พระประธานภายในพระอุโบสถ.....	176
ภาพที่ 4.140	ฝ้าเพดานภายในเขียนลายทองกำมะลอ เป็นลายดอกไม้มณฑล นก ผีเสื้อ และ ค้างคาว.....	176
ภาพที่ 4.141	การตกแต่งผนังและช่องประตูหน้าต่างด้านในห้องพระอุโบสถ.....	176
ภาพที่ 4.142	ซุ้มเสมาทรงเทศ หลังคาลาดโค้ง ปั้นลอนลูกฟูกอย่างหลังคาแก้งจีน.....	177

ภาพที่ 4.143	พระวิหาร วัดสามพระยา.....	177
ภาพที่ 4.144	หน้าบันพระวิหารลายพฤกษชาติ.....	178
ภาพที่ 4.145	ฝ้าเพดานภายนอก เป็นของซ่อมใหม่.....	178
ภาพที่ 4.146 – 4.147	ประตูหน้าต่างด้านนอก ลักษณะโดยรวมคล้ายพระอุโบสถ.....	178
ภาพที่ 4.148	ฐานชั้นล่างและผนังพลสิงห์บันได.....	178
ภาพที่ 4.149	หมู่พระพุทธรูปบนฐานชุกชีภายในพระวิหาร.....	179
ภาพที่ 4.150	ฐานปัทม์ซิดหนึ่งหุ้มกลองด้านหลัง.....	179
ภาพที่ 4.151	ฝ้าเพดานภายในเป็นลายดาวฤกษ์ปิดทองแบบไทยประเพณี.....	179
ภาพที่ 4.152	ผนังและช่องเปิดด้านในไม่มีการตกแต่ง.....	179
ภาพที่ 4.153	พระอุโบสถ วัดสามพระยา.....	181
ภาพที่ 4.154	หน้าบันพระอุโบสถเป็นของทำใหม่.....	182
ภาพที่ 4.155	ซุ้มประตูทรงเทศลายพฤกษชาติ.....	182
ภาพที่ 4.156	ซุ้มค้ำบนเป็นรูปดอกไม้ในพาน รั้วด้วยรั้วผ้า.....	182
ภาพที่ 4.157	ฐานชั้นล่างและผนังกระเบื้อง.....	183
ภาพที่ 4.158	บันไดฐานชั้นล่าง.....	183
ภาพที่ 4.159	พระประธานภายในพระอุโบสถ ประดิษฐานบนบุษบกไม้แกะสลัก.....	183
ภาพที่ 4.160	“พระแซกคำ” พระประธานภายในพระอุโบสถ อัญเชิญมาจากกรุงเวียงจันทน์.....	183
ภาพที่ 4.161	ซุ้มเสมาทรงเทศ ลักษณะที่ปรากฏในปัจจุบันอาจเป็นการซ่อมแปลงในชั้นหลัง.....	184
ภาพที่ 4.162	พระวิหาร วัดคฤหบดี.....	184
ภาพที่ 4.163	หน้าบันพระวิหารประดับกระเบื้องเคลือบเขียนลาย สันนิษฐานว่าเป็นของทำใหม่	185
ภาพที่ 4.164	ประตูหน้าต่างด้านนอก ลักษณะโดยรวมคล้ายพระอุโบสถ.....	185
ภาพที่ 4.165	ฐานชั้นล่างและผนังพลสิงห์บันได.....	185
ภาพที่ 4.166	หมู่พระพุทธรูปบนฐานชุกชีภายในพระวิหาร.....	186
ภาพที่ 4.167	การตกแต่งภายในพระวิหารไม่มีลวดลาย.....	186
ภาพที่ 4.168	พระอุโบสถ วัดทองนพคุณ.....	189
ภาพที่ 4.169	พระประธานภายในพระอุโบสถ.....	189
ภาพที่ 4.170	ฝ้าเพดานภายในพระอุโบสถ เขียนลายดาวกลีบขนุน.....	189
ภาพที่ 4.171	ผนังหุ้มกลองตรงข้ามพระประธานเขียนภาพพระไตรปิฎกแยกเป็นหนังสือหมวด ต่างๆ.....	190
ภาพที่ 4.172	ผนังด้านข้าง เขียนภาพเวสสันดรชาดก.....	190
ภาพที่ 4.173	ซุ้มเสมาและกำแพงแก้ว แบ่งเป็นช่วงๆรอบพระอุโบสถ.....	190
ภาพที่ 4.174	พระวิหาร วัดทองนพคุณ สภาพปัจจุบันน่าจะได้รับการเปลี่ยนแปลงแล้ว.....	191
ภาพที่ 4.175	พระอุโบสถ วัดจันทารามวรวิหาร.....	195
ภาพที่ 4.176	หน้าบันพระอุโบสถ.....	195
ภาพที่ 4.177	ฝ้าเพดานภายนอก ทาสีแดงเรียบ.....	195

ภาพที่ 4.178	ซุ้มประตูหน้าต่าง ปูนปั้นปิดทองลายพฤกษชาติแบบเทศ.....	196
ภาพที่ 4.179	บานประตูเขียนลายรดน้ำเป็นลายมังกรคั่นเมฆ.....	196
ภาพที่ 4.180	บานหน้าต่างเขียนลายประจํายามใบเทศก้านแย่ง.....	196
ภาพที่ 4.181	ฐานชั้นล่าง เป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว พนักระเบียงคิคระเบียงปรัสเซีย.....	196
ภาพที่ 4.182	ฐานชั้นบน เป็นซุกบัวปากฐาน.....	196
ภาพที่ 4.183	บันไดพระอุโบสถ หน้ากว้างเท่าสองช่วงเสากลาง.....	196
ภาพที่ 4.184	พระประธานภายในพระอุโบสถ.....	197
ภาพที่ 4.185	ฝ้าเพดานภายใน เขียนสีเป็นลายเครื่องมงคลจีน.....	197
ภาพที่ 4.186	ผนังระหว่างประตูหน้าต่าง เขียนสีเป็นภาพเครื่องตั้งบูชาแบบจีน.....	197
ภาพที่ 4.187	พระพุทธรูปไม้แกะสลักนูนสูงผนังด้านหุ้มกลองตรงข้ามพระประธาน.....	197
ภาพที่ 4.188	หลังบานประตูหน้าต่างเขียนสีเป็นภาพเฟืองอุบะล้อมตราคชสีห์.....	198
ภาพที่ 4.189	ตราคชสีห์ในเฟืองอุบะ เป็นตราของกรมพระกลาโหม ต้นสังกัด ของพระยาสุรเสนา.....	198
ภาพที่ 4.190	ซุ้มเสมาทรงเตศได้รับการซ่อมผิวเป็นวัสดุสมัยใหม่ คือ กระจกสีน้ำตาล.....	198
ภาพที่ 4.191	พระวิหาร วัดจันทาราม.....	199
ภาพที่ 4.192	หน้าบันประดับเครื่องถ้วยประกอบลายปูนปั้น.....	199
ภาพที่ 4.193	บานประตูหน้าต่างเขียนลายรดน้ำ เป็นรูปตราคชสีห์บนพานแว่นฟ้า.....	199
ภาพที่ 4.194	ฐานอาคาร ลักษณะเหมือนกับฐานพระอุโบสถ พนักพลิงก์ก่อตัน ไม่ประดับ กระเบื้องปฐ.....	200
ภาพที่ 4.195	บันไดอยู่ตรงกับช่องประตูกลางผนังห้องค้ำยาว.....	200
ภาพที่ 4.196	ภายในพระวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปบนฐานชุกชีใหญ่แยกเป็น 2 ฝั่ง.....	200
ภาพที่ 4.197	หมู่พระประธานบนชุกชีฝั่งทิศใต้.....	200
ภาพที่ 4.198	ฝ้าเพดานภายในพระวิหารเขียนสีหิตทองกำมะลอเป็นเครื่องมงคลจีน.....	201
ภาพที่ 4.199	พระพุทธรูปปางห้ามสมุทรในอุหาผนังระหว่างช่องประตูหน้าต่าง.....	201
ภาพที่ 4.200	พระอุโบสถ วัดอนงคาราม.....	204
ภาพที่ 4.201	หน้าบันพระอุโบสถแกะสลักปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายใบเทศก้านแย่ง.....	204
ภาพที่ 4.202	ฝ้าไขราและฝ้าเพดานภายนอก ทาสีแดงเรียบ	204
ภาพที่ 4.203	ซุ้มประตูหน้าต่างปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี ลายพฤกษชาติแบบเทศ.....	205
ภาพที่ 4.204	บานประตูเขียนลายรดน้ำเป็นรูปเสี้ยววงเหี้ยวสิงห์.....	205
ภาพที่ 4.205	ฐานชั้นล่าง เป็นฐานปัทม์ลูกแก้ว.....	205
ภาพที่ 4.206	บันไดทางขึ้นเฉลียง ก่อผนังเหมือนระเบียงรอบอาคาร ประดับกระเบื้องปฐดินเผา เคลือบสี.....	205
ภาพที่ 4.207	ลักษณะโดยรวม ภายในพระอุโบสถ.....	206
ภาพที่ 4.208	พระประธาน ประดิษฐานบนบุษบกไม้แกะสลัก ยอดมงกุฏ.....	206
ภาพที่ 4.209	ฝ้าเพดานภายใน ฉลุปิดทองเป็นลายประจํายามก้านแย่ง.....	206
ภาพที่ 4.210	ผนังภายใน ปิดทองลายฉลุเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง.....	206

ภาพที่ 4.211	หลังบานประตูหน้าต่าง เขียนรูปทวารบาลผนังเขียนรูปแจกันดอกไม้.....	207
ภาพที่ 4.212	ซุ้มเสมาเครื่องยอดเจดีย์กำแพงแก้วติดกระเบื้องปรุเหมือนกับพระอุโบสถ.....	207
ภาพที่ 4.213	ศาลาขวาง ผนังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาว.....	207
ภาพที่ 4.214	หน้าบันศาลาขวาง แกะสลักเป็นลายใบเทศ.....	208
ภาพที่ 4.215	ช่องหน้าต่างด้านสกัดเป็นรูปหน้านาง.....	208
ภาพที่ 4.216	ฐานค้ำในเป็นฐานเชิง สูงเสมอพื้นภายใน.....	208
ภาพที่ 4.217	พระวิหาร วัดทองนพคุณ ลักษณะโดยรวมคล้ายศิลปะรัชกาลที่ 1 หรือกรุงศรีอยุธยา ตอนปลาย ซึ่งจะไม่ใช่พระราชนิยมในรัชกาลที่ 3.....	209
ภาพที่ 4.218	หน้าบันพระวิหาร แกะสลักฝั่งกระจกเป็นลายดอกพุดตาน.....	209
ภาพที่ 4.219	ซุ้มประตูยอดแหลมเหมือนทรงเครื่องยอดบันแถลง.....	209
ภาพที่ 4.220	รายละเอียดซุ้มด้านบน เป็นลายพฤกษชาติแบบพระราชนิยม มียอดบัวกลุ่มและปลี ยอดเหมือนเครื่องยอด.....	209
ภาพที่ 4.221	ฐานอาคารและเสาระเบียง มีลักษณะแตกต่างจากศิลปะในรัชกาลที่ 3 โดยทั่วไป....	210
ภาพที่ 4.222	เฉลียงด้านหลัง มองจากด้านพระอุโบสถ.....	210
ภาพที่ 4.223	พระจุลนาถ และ พระพุทธมิ่งโล ภายในพระวิหาร.....	210
ภาพที่ 4.224	การตกแต่งผนังและช่องเปิดค้ำใน.....	210
ภาพที่ 4.225	พระมณฑป สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นหลังพระอุโบสถ เมื่อล่วงเข้าสู่รัชกาลที่ 4 แล้ว...	211
ภาพที่ 4.226	พระวิหาร วัดบุปผาราม.....	214
ภาพที่ 4.227	เครื่องล่ายของปูนปั้นและตราสุริยมณฑล.....	214
ภาพที่ 4.228	ซุ้มประตูหน้าต่างทรงเทษอดแหลม ปั้นปูนเป็นลายพฤกษชาติแบบพระราชนิยม...	215
ภาพที่ 4.229	ซุ้มประตูค้ำบน มีตราสุริยมณฑลเทิดพระมหามงกุฎ สื่อถึงความจงรักภักดี ของผู้ปฏิสังขรณ์ที่มีต่อรัชกาลที่ 4	215
ภาพที่ 4.230	บานประตูแกะสลักปิดทองเป็นลายพฤกษชาติ กลางบานแกะเป็นรูปพระอาทิตย์ แบบตะวันตก	215
ภาพที่ 4.231	ฐานอาคารเป็นปัทม ซ่อมด้วยคอนกรีตสมัยใหม่ ผนังพลึงห่อโก้ โค้ง ปลายผนัง ตั้งเสาหินแกะสลักยอดเป็นรูปสิงโตจีน	215
ภาพที่ 4.232	พระประธาน เป็นพระพุทธรชินราชจำลอง ประดิษฐานฐานสูงเสมอแนวขอบบน ช่องประตูหน้าต่าง.....	216
ภาพที่ 4.233	ฝ้าเพดานภายใน เขียนสีปิดทองกำมะลอเป็นลายพฤกษชาติแบบเทศ.....	216
ภาพที่ 4.234	ผนังภายในเขียนจิตรกรรมแบบไทยประเพณีช่องประตูหน้าต่างค้ำในตกแต่ง เป็นลวดลายอิทธิพลศิลปะตะวันตก.....	216
ภาพที่ 4.235	พระอุโบสถ วดนางชี.....	220
ภาพที่ 4.236	หน้าบันพระอุโบสถตกแต่งเป็นภาพเครื่องตั้งและ โคมแขวนแบบจีน.....	221
ภาพที่ 4.237	ฝ้าเพดานภายนอกเขียนสีเป็นลายโคม ภายในเป็นดอกไม้แบบจีน.....	221
ภาพที่ 4.238	ซุ้มประตูหน้าต่างประดับกระเบื้องเคลือบลายดอกพุดตาน บานประตูแกะสลักเป็น รูปทวารบาลแบบจีน.....	221

ภาพที่ 4.239	บานหน้าต่างเขียนลายทองกำมะลอเป็นลายมังกรคั่นเมฆ.....	221
ภาพที่ 4.240	ฐานอาคารเป็นฐานปัทม์ พนักก่ออิฐหนา ประดับลูกกรงมะหวดคินเผาเคลือบ พนักพลิงค์ก่อโค้ง สันพนักเป็นหินทรายจีนแกะสลัก.....	222
ภาพที่ 4.241	เสาปลายพนัก ยอดประดับหัวมีคเหลี่ยมหินอ่อน.....	222
ภาพที่ 4.242	การตกแต่งโดยรวม ภายในพระอุโบสถ.....	222
ภาพที่ 4.243	พระพุทธรูปปางโปรดอสุรินทรานู ด้านหลังพระประธานองค์ใหญ่.....	222
ภาพที่ 4.244	ฝ้าเพดานภายในพระอุโบสถ เขียนสีปิดทองกำมะลอเป็นลายโคมพฤษชาติ หรือ ก้านแย่ง คล้ายกับฝ้าเพดานภายนอก.....	223
ภาพที่ 4.245	ผนังหุ้มกลองด้านหลังพระประธาน เป็นภาพเทพชุมนุมในก้อนเมฆแบบ.....	223
ภาพที่ 4.246	ผนังส่วนเหนือช่องประตูหน้าต่าง เขียนภาพเทพชุมนุมและอสีติมหาสาวก 80 องค์.....	223
ภาพที่ 4.247	หลังบานประตูหน้าต่าง ประดับมุขเป็นลายคั่น ไม้ฝีมือแบบช่างจีน.....	223
ภาพที่ 4.248	เสมานั่งแท่นรอบพระอุโบสถ.....	224
ภาพที่ 4.249	พระวิหาร วดนางชี.....	224
ภาพที่ 4.250	หน้าบันพระวิหาร ประดับกระเบื้องเคลือบเป็นลายก้านขด ตรงกลางแผ่นกระเบื้อง เคลือบรูปเรือสำเภา.....	225
ภาพที่ 4.251	ฝ้าเพดานภายนอก ทาสีแดงเรียบไม้ประดับลวดลาย.....	225
ภาพที่ 4.252	ซุ้มประตูหน้าต่างประดับกระเบื้องเป็นลายก้านขดเหมือนหน้าบัน.....	225
ภาพที่ 4.253	พระอุโบสถ วัดดาวดึงษาราม.....	229
ภาพที่ 4.254	หน้าบัน แกะสลักปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายพุดตานก้าน ใบเทศก้านแย่ง.....	229
ภาพที่ 4.255	บัวหัวเสาและดาวเพดานภายนอก น่าจะเป็นฝีมือการซ่อมในชั้นหลัง.....	230
ภาพที่ 4.256	ซุ้มประตูหน้าต่างทรงเศษยอดแหลม ปั้นปูนเป็นลายพฤษชาติแบบพระราชนิยม... ซุ้มประตูด้านบน มีสัญลักษณ์พระวิมาน ซึ่งแทนองค์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัว.....	230
ภาพที่ 4.258	ฐานอาคารเป็นฐานสิงห์ ไม่มีลูกแก้ว.....	231
ภาพที่ 4.259	บันไดชั้นล่าง ตรงกับแนวประตูทางเข้าห้องภายใน.....	231
ภาพที่ 4.260	พระประธาน ประดิษฐานฐานสูงเสมอแนวขอบบนช่องประตูหน้าต่าง.....	231
ภาพที่ 4.261	ฝ้าเพดานภายใน ประดับลายดาวกระจายก้านแย่งลูปปิดทอง.....	231
ภาพที่ 4.262	ผนังภายใน ส่วนบนเขียนลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ส่วนระหว่างช่องประตูหน้าต่างเขียน จิตรกรรมเล่าเรื่อง.....	232
ภาพที่ 4.263	ผนังด้านหลังพระประธานเป็นจิตรกรรมเรื่องมโหสถ ฝีมือครูคงเป๊ะ.....	232
ภาพที่ 4.264	ผนังตรงข้ามพระประธานเขียนจิตรกรรมเรื่องทศชาติชาดก.....	232
ภาพที่ 4.265	หลังบานประตูหน้าต่าง เขียนรูปท้าวมหาจรค์ ซึ่งน่าจะมาจากเค้าโครงเดิม.....	232
ภาพที่ 4.266	ซุ้มเสมายอดปราสาท.....	233
ภาพที่ 4.267	ศาลาซุ้มทางเข้าด้านหน้าพระอุโบสถ.....	233
ภาพที่ 4.268	พระเจดีย์มุมกำแพง เป็นเจดีย์ทรงเครื่องศิลปะรัตน โกสินทร์.....	233
ภาพที่ 5.1	ตัวอย่างหลังคาแบบประเพณีนิยม 3 คับ 2 ชั้น พระอุโบสถ วัดหน้าจวรวิหาร....	244

ภาพที่ 5.2	ตัวอย่างหลังคาแบบประเพณีนิยม 4 คับ 3 ชั้น พระอุโบสถ วัดราชนัคคารามวรวิหาร.....	244
ภาพที่ 5.3	ตัวอย่างหลังคาแบบพระราชนิยม 4 คับ 2 ชั้น วิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร.....	244
ภาพที่ 5.4	หน้าบันลายดอกพุดตานแบบพระราชนิยม พระอุโบสถ วัดหนึ่งราชวรวิหาร.....	245
ภาพที่ 5.5	หน้าบันลายใบเทศแบบประเพณีนิยมพระอุโบสถ วัดราชนัคคารามวรวิหาร.....	245
ภาพที่ 5.6	หน้าบันลายเครื่องมงคลจีน พระอุโบสถ วัดราชโอรสาราม.....	246
ภาพที่ 5.7	หน้าบันลายดอกพุดตานแบบพระราชนิยมพระอุโบสถ วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร	246
ภาพที่ 5.8	หน้าบันลายดอกพุดตานดาราพระอุโบสถ วัดนางนองวรวิหาร.....	246
ภาพที่ 5.9	ตัวอย่างลายควาล้อมเดือนแบบไทยประเพณี ฝ้าเพดานภายนอก พระอุโบสถ วัดหนึ่งราชวรวิหาร.....	246
ภาพที่ 5.10	ตัวอย่างลายควาแบบไทยประเพณี ฝ้าเพดานภายนอก พระอุโบสถ วัดเทพธิดาราม..	247
ภาพที่ 5.11	ตัวอย่างลวดลายเครื่องมงคลจีน ฝ้าเพดานภายนอก วิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรสาราม.....	247
ภาพที่ 5.12	ซุ้มประตูทรงบันแถลงพระอุโบสถ วัดราชนัคคาราม.....	248
ภาพที่ 5.13	ซุ้มประตูทรงบันแถลงยอด พระวิหารใหญ่ วัดกัลยาณมิตร.....	248
ภาพที่ 5.14	ซุ้มประตูทรงเทศ พระอุโบสถ วัดนางนอง.....	248
ภาพที่ 5.15	บานประตูลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง พระวิหาร วัดราชนัคคาราม.....	250
ภาพที่ 5.16	บานประตูลายพระแสงศาสตราวุธ พระวิหารใหญ่ วัดกัลยาณมิตร.....	250
ภาพที่ 5.17	บานประตูลายมังกรคั่นเมฆ พระอุโบสถ วัดราชโอรสาราม.....	251
ภาพที่ 5.18	บานประตูลายวิมานนางอัปสร พระอุโบสถ วัดเทพธิดาราม.....	251
ภาพที่ 5.19	ผนังกบและทับหลังลายดอกบัว วิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรสาราม..	251
ภาพที่ 5.20	ผนังกบลายคั่นกับปพฤกษ์ และทับหลังลายคลื่นทะเล พระอุโบสถ วัดนางนอง.....	251
ภาพที่ 5.21	การใช้ฐานเขียนซ้อนได้ฐานอาคารเพื่อยกอาคารให้สูงขึ้นเป็นพิเศษ วิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรสาราม.....	252
ภาพที่ 5.22	การใช้ฐานเขียนที่มีความสูงเพียงเล็กน้อยเป็นฐานอาคาร เพื่อยกอาคารให้สูงขึ้น เป็นพิเศษ พระอุโบสถ วัดราชโอรสาราม.....	252
ภาพที่ 5.23	พระประธานปางมารวิชัย วัดราชโอรสาราม.....	253
ภาพที่ 5.24	พระประธานทรงเครื่อง ปางโปรดพญาชมพูดี วัดนางนอง.....	253
ภาพที่ 5.25	พระประธานทรงเครื่อง ปางห้ามสมุทร วัดราชนัคคาราม.....	253
ภาพที่ 5.26	พระพุทธเทววิลาส พระประธานภายในพระอุโบสถวัดเทพธิดาราม ประดิษฐานบนบุษบกท่ายกริน.....	254
ภาพที่ 5.27	พระพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรสาราม สันนิษฐานว่าเป็นพระพุทธรูปปางประจำ วันพระราชสมภพของสมเด็จพระศรีสุทาลัย.....	254
ภาพที่ 5.28	ฝ้าเพดานลายแก้วชิงดวงแบบประเพณีนิยมภายในพระอุโบสถ วัดเทพธิดาราม.....	255
ภาพที่ 5.29	ฝ้าเพดานลายเครื่องมงคลแบบจีนภายในวิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรสาราม	255

ภาพที่ 5.30	ผนังลายหงส์แบบจีนภายในพระวิหาร วัดเทพธิดาราม ลวดลายสอดคล้องกับลักษณะทางศิลปะของอาคาร.....	256
ภาพที่ 5.31	ผนังลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ภายในพระอุโบสถ วัดเทพธิดาราม เป็นการเน้นความสำคัญของอาคาร.....	256
ภาพที่ 5.32	ผนังประดับจิตรกรรมฝาผนังทั้งพุทธประวัติในตอนบนและเรื่องสามก๊ก ระหว่างช่องประตูหน้าต่าง พระอุโบสถ วัดนางนอง.....	256
ภาพที่ 5.33	เสาในประธาน พระอุโบสถ วัดเทพธิดารามเขียนลายพุดตานก้านแย่งสัมพันธ์กับผนัง แต่ใช้โครงสีตรงข้าม.....	257
ภาพที่ 5.34	ช่องหน้าต่างด้านในพระอุโบสถ วัดหนึ่ง ประดับเฉพาะหลังบานเป็นลายพะเนียง...	259
ภาพที่ 5.35	ช่องหน้าต่างด้านในพระอุโบสถ วัดเฉลิมพระเกียรติ เน้นลายเครื่องตั้งที่มีดอกบัวเป็นส่วนประกอบ.....	259
ภาพที่ 5.36	ช่องหน้าต่างด้านใน พระอุโบสถ วัดนางนอง เน้นการใช้ลวดลายแบบไทยประเพณีที่มีความหมายเชิงฐานานุศักดิ์.....	259
ภาพที่ 5.37	ซุ้มเสมา วัดหนึ่ง มีลักษณะลวดบัวและยอดเป็นแบบประเพณีนิยม.....	259
ภาพที่ 5.38	ซุ้มเสมา วัดเทพธิดาราม มีลักษณะลวดบัวและยอดเป็นแบบพระราชนิยม.....	259
ภาพที่ 5.39	ศาลาราย วัดเทพธิดาราม.....	260
ภาพที่ 5.40	ศาลาทงเข้าหรือ ศาลาคฤห์ วัดหนึ่ง.....	260
ภาพที่ 5.41	พระปรางค์มุมกำแพงแก้ว ด้านหน้าพระอุโบสถ วัดเทพธิดาราม.....	260
ภาพที่ 5.42	พระเจดีย์ราย รอบวิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรสาราม.....	260
ภาพที่ 5.43	พระอุโบสถ วัดบวรสถานสุทราวาส ซึ่งสร้างเป็นแบบประเพณีนิยมให้กลมกลืนกับอาคารแวดล้อมดั้งเดิม.....	264
ภาพที่ 5.44	พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหารซึ่งสร้างขึ้นใหม่เป็นแบบพระราชนิยมตามพระประสงค์ขององค์ผู้สร้าง.....	264
ภาพที่ 5.45	หลังคาแบบยกคอสองสูง พระอุโบสถ วัดบวรสถานสุทราวาส ซึ่งสร้างเป็นแบบประเพณีนิยมให้กลมกลืนกับอาคารแวดล้อมดั้งเดิม.....	266
ภาพที่ 5.46	หลังคาแบบยกคอสองสูงพระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมวังหน้ารัชกาลที่ 3.....	266
ภาพที่ 5.47	หลังคาพระอุโบสถ วัดมหรณพาราม.....	266
ภาพที่ 5.48	หน้าบันพระอุโบสถ วัดบวรสถานสุทราวาสมีลักษณะเด่นคือ การใช้เส้นหน้ากระดานรูปจั่วแบ่งพื้นที่ภายในหน้าบันออกเป็นส่วนๆ	267
ภาพที่ 5.49	หน้าบันพระอุโบสถ วัดมหรณพารามใช้ลวดลายเครื่องมงคลแบบจีนที่มีความหมายเชิงฐานานุศักดิ์.....	267
ภาพที่ 5.50	ฝ้าเพดานภายนอก วัดเสวตฉัตร เป็นลายดาวแบบประเพณีนิยม.....	267
ภาพที่ 5.51	ฝ้าเพดานภายนอก วัดมหรณพาราม เป็นลวดลายเครื่องมงคลจีนที่ไม่มีความหมายจำเพาะ.....	267
ภาพที่ 5.52	ซุ้มหน้าต่าง พระอุโบสถ วัดโพชนัดพลเสพ.....	268

ภาพที่ 5.53	ซุ้มประตู พระอุโบสถ วัดมหารณพาราม.....	268
ภาพที่ 5.54	หน้าบานหน้าต่างลายแก้วชิงดวงพระอุโบสถ วัดบวรสถานสุทธารวาส	269
ภาพที่ 5.55	หน้าบานหน้าต่างลายด้นไม้และสัตว์หิมพานต์ พระอุโบสถ วัดโพชนัดพลเสพ.....	270
ภาพที่ 5.56	หน้าบานหน้าต่างลายสัตว์มงคลแบบจีน พระวิหาร วัดมหารณพาราม.....	270
ภาพที่ 5.57	ฐานพระอุโบสถ วัดบวรสถานสุทธารวาส ลักษณะลวดบัวก่อนข้างนอกแบบ แต่ สันนิษฐานว่าเป็นการออกแบบสำหรับให้เป็นอาคารเครื่องยอดตามแผนดั้งเดิม.....	270
ภาพที่ 5.58	ฐานเชิงรับชั้นระเบียงข้างพระวิหาร วัดโพชนัดพลเสพ.....	270
ภาพที่ 5.59	พระพุทธรชินสีห์(องค์เล็ก)และพระสุวรรณเขต (องค์ใหญ่) พระประธานภายใน พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร.....	271
ภาพที่ 5.60	พระประธานภายในพระอุโบสถ วัดโพชนัดพลเสพ ประดิษฐานบนนุชบกยอด ปรางค์.....	271
ภาพที่ 5.61	ฝ้าเพดานภายในลายดาวแบบไทยประเพณี พระอุโบสถ วัดบวรสถานสุทธารวาส....	272
ภาพที่ 5.62	ฝ้าเพดานภายใน ลวดลายแบบพระราชนิยม พระอุโบสถ วัดมหารณพาราม.....	272
ภาพที่ 5.63	ผนังภายใน พระวิหาร วัดโพชนัดพลเสพ ตกแต่งด้วยภาพจิตรกรรมอย่างวิจิตร.....	273
ภาพที่ 5.64	หลังบานประตู พระอุโบสถ วัดมหารณพาราม เขียนภาพ ปิยะเขียนแบบจีน.....	274
ภาพที่ 5.65	ทับหลังหน้าต่าง พระอุโบสถ วัดมหารณพาราม เขียนลายเครื่องมงคลแบบจีน.....	274
ภาพที่ 5.66	ซุ้มเสมา วัดบวรสถานสุทธารวาส เป็นซุ้มยอดปรางค์สัดส่วนสูงใหญ่.....	275
ภาพที่ 5.67	ซุ้มเสมา วัดเศวตฉัตร เป็นซุ้มแบบพระราชนิยม คล้ายกับที่พบในกลุ่ม พระมหากษัตริย์.....	275
ภาพที่ 5.68	วิหารทิศ วัดโพชนัดพลเสพ.....	275
ภาพที่ 5.69	พระปรางค์ประธาน วัดเศวตฉัตร.....	276
ภาพที่ 5.70	หลังคาแบบจั่วเปิด 3 ตับ 2 ชั้น หน้าบัน 2 ตอน พระวิหาร วัดประยุรวงศาवास.....	282
ภาพที่ 5.71	หลังคาแบบจั่วปิด 3 ตับ 2 ชั้น หน้าบันตอนเดียว พระอุโบสถ วัดเครือวัลย์.....	282
ภาพที่ 5.72	หลังคาพระอุโบสถ วัดโปรดกษเกษฐาราม มีหน้าบันผืนใหญ่ ตรงกับหลังคา 2 ตับ บนสุด.....	282
ภาพที่ 5.73	หน้าบันพระอุโบสถ วัดนางชี เป็นอาคารหลังเดียวในกลุ่มนี้ที่ใช้หน้าบัน 2 ตอน....	282
ภาพที่ 5.74	หน้าบันลายดอกพุดตานก้านแย่ง พระอุโบสถ วัดประยุรวงศาवास.....	283
ภาพที่ 5.75	หน้าบันลายดอกพุดตานก้านขด พระวิหาร วัดนางชี.....	284
ภาพที่ 5.76	หน้าบันลายทิวทัศน์ซึ่งเป็นหน้าบันหลัก พระอุโบสถ วัดอัสพรสวรรค์.....	284
ภาพที่ 5.77	ฝ้าเพดานลายดอกไม้แบบเทศ บรรจุในตารางคล้ายลายแบบประเพณีนิยม.....	284
ภาพที่ 5.78	ฝ้าเพดานภายนอก ลายดาวล้อมเดือน พระอุโบสถ วัดอัสพรสวรรค์.....	285
ภาพที่ 5.79	ฝ้าเพดานภายนอกลายเครื่องมงคลแบบจีน พระอุโบสถ วัดกัลยาณมิตร.....	285
ภาพที่ 5.80	ซุ้มหน้าต่างลายเครื่องอาวุธ พระวิหาร วัดประยุรวงศาवास.....	285
ภาพที่ 5.81	บานประตูประดับมุก ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง พระวิหาร วัดประยุรวงศาवास.....	288
ภาพที่ 5.82	ผนังกบ ลายด้นกัลปพฤกษ์ พระอุโบสถ วัดประยุรวงศาवास.....	288

ภาพที่ 5.83	บานประตูประดับลายรดน้ำ รูปเทวดาถือพระขรรค์ พระอุโบสถ วัดพิชัยญาติการาม.....	288
ภาพที่ 5.84	บานประตูลายตราขสีห์ สัญลักษณ์ของกรมพระกลาโหม พระวิหาร วัดจันทาราม	288
ภาพที่ 5.85	ฐานนอกอย่าง พระอุโบสถ วัดคฤหบดี.....	289
ภาพที่ 5.86	ฐานพระวิหาร วัดนางชี เป็นฐานบัวคว่ำชั้นเดียว.....	289
ภาพที่ 5.87	พระประธานปางป่าเลไลยก์ ภายในพระอุโบสถ วัดกัลยาณมิตร.....	289
ภาพที่ 5.88	พระแซกคำ พระประธานขนาดเล็ก ภายในพระอุโบสถ วัดคฤหบดี.....	290
ภาพที่ 5.89	หมู่พระประธานจำนวน 27 องค์ ภายในพระอุโบสถ วัดอัปสรสวรรค์.....	290
ภาพที่ 5.90	ฝ้าเพดาน ลายแก้วชิงดวง ภายในพระอุโบสถ วัดประยูรวงศาวาส.....	290
ภาพที่ 5.91	ฝ้าเพดานลายกุศั่นก้านแย่ง ภายในพระอุโบสถ วัดอนงคาราม.....	290
ภาพที่ 5.92	ฝ้าเพดาน ลายโคมพฤษชาติแบบพระราชนิยม ภายในพระอุโบสถ วัดนางชี.....	291
ภาพที่ 5.93	ฝ้าเพดานลายเครื่องมงคลแบบจีน ภายในพระอุโบสถ วัดจันทาราม.....	291
ภาพที่ 5.94	ผนังภายในลายท้องไม้ พระอุโบสถ วัดพิชัยญาติการาม.....	292
ภาพที่ 5.95	ผนังภายในเขียนจิตรกรรมพระเจ้าห้าร้อยชาติ พระอุโบสถ วัดเครือวัลย์.....	292
ภาพที่ 5.96	หลังบานลายพวงอุษะตราขสีห์ แทนตัวผู้สร้างอาคาร คือ พระยาสุรเสนา ซึ่งสังกัดกรมพระกลาโหม พระอุโบสถ วัดจันทาราม.....	294
ภาพที่ 5.97	ซุ้มเสมาออกเจดีย์สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง วัดประยูรวงศาวาส.....	294
ภาพที่ 5.98	ซุ้มเสมาออกปราสาท วัดประยูรวงศาวาส.....	294
ภาพที่ 5.99	ศาลาทางเข้า ด้านหน้าพระอุโบสถ วัดดาวดึงษาราม.....	295
ภาพที่ 5.100	พระเจดีย์มูม วัดดาวดึงษาราม.....	295
ภาพที่ 5.101	พระเจดีย์มูม วัดอัปสรสวรรค์.....	295
ภาพที่ 5.102	พระปราสาทมูม วัดประยูรวงศาวาส.....	295
ภาพที่ 6.1	แสดงความเชื่อมโยงปัจจัยของรูปแบบศิลปะในสมัยรัชกาลที่ 3 สู่ความเป็น สมัยนิยม.....	296
ภาพที่ 6.2	วัดราชนัคดาราม ใช้ศิลปะแบบประเพณีนิยมเพื่อความกลมกลืนกับ โลหปราสาท....	306
ภาพที่ 6.3	วัดอัปสรสวรรค์ ปฏิสังขรณ์จากวัด โบราณแต่เลือกใช้ศิลปะแบบพระราชนิยม.....	306
ภาพที่ 6.4	วิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรสาราม.....	307
ภาพที่ 6.5 – 6.6	รูปแบบอาคารของพระอุโบสถวัด โพนงค์พลเสพ (ซ้าย) อาจเป็นการรับเอารูปแบบ สถาปัตยกรรมสกุลช่างวังหน้ารัชกาลที่ 1 มาปรับใช้ ตัวอย่างเช่น พระอุโบสถ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ (ขวา)	310
ภาพที่ 6.7	หน้าบันพระอุโบสถ วัดราชนัคดาราม เป็นลายก้านแย่งใบเทศ.....	325
ภาพที่ 6.8	หน้าบันพระอุโบสถ วัดประยูรวงศาวาส แกะสลักปิดทองประดับกระจกสีเป็นลาย พุดตาน ยกคอกนูนเด่น.....	325
ภาพที่ 6.9	หน้าบันลายเครื่องมงคลจีนหลายชนิดรวมกัน พระอุโบสถ วัดราชโอรสาราม.....	326
ภาพที่ 6.10	หน้าบันลายหงส์กระหนาบมังกร ล้อมรอบด้วยเครื่องมงคล พระอุโบสถ วัดมหารณพาราม.....	326

ภาพที่ 6.11	หน้าบันพระวิหาร วัดนางนอง ตอนล่าง ประดับเป็นภาพทิวทัศน์ - ธรรมชาติมงคล	326
ภาพที่ 6.12	หน้าบันพระอุโบสถ - พระวิหาร วัดอัมพรสวรรค์ เป็นหน้าบันตอนเดียว ประดับเป็นภาพทิวทัศน์ - ธรรมชาติมงคลทั้งผืน.....	327
ภาพที่ 6.13	หน้าบันลายโคมแขวนและเครื่องตั้งบูชาแบบจีน พระอุโบสถ วัดจันทาราม.....	327
ภาพที่ 6.14	หน้าบันพระอุโบสถ วัดนางชี ตอนบนเป็นรูปกระถางดอกไม้ ตอนล่างเป็น รูปโคมแขวนแบบจีน.....	327
ภาพที่ 6.15	หน้าบันพระวิหาร วัดนางชี ประดับกระเบื้องลายเรือสำเภา ล้อมรอบด้วย ลายพฤกษชาติแบบพระราชานิยม.....	328
ภาพที่ 6.16	หน้าบันลายพฤกษชาติเป็นตารางอย่างลายก้านแย่ง โดยใช้เครื่องถ้วยมาประดับ เป็นตัวดอก พระอุโบสถ วัดโปรดกษेत्रฐาราม.....	328
ภาพที่ 6.17	หน้าบันพระอุโบสถ วัดกัลยาณมิตร ประดับลายตารางพฤกษชาติ ช่องไฟเล็ก ละเอียด แทรกรูปสัตว์มงคลจำพวกนกต่างๆ.....	328
ภาพที่ 6.18	หน้าบันพระอุโบสถ วัดประยุรวงศาวาส แกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจกสี เป็นลายดอกพฤกษชาติ ยกคอกนูนเด่น.....	329
ภาพที่ 6.19	หน้าบันพระวิหาร วัดหนึ่ง แกะสลักไม้ฝังกระจกสีเป็นลายดอกพฤกษชาติ.....	330
ภาพที่ 6.20	หน้าบันพระอุโบสถ วัดเครือวัลย์.....	330
ภาพที่ 6.21	รูปแจกันและสิ่งตั้งบนถ้ำในหน้าบันพระอุโบสถ วัดนางชี เป็นกระเบื้องดินเผา เคลือบสำเร็จรูปทั้งชิ้นมาประดับ.....	330
ภาพที่ 6.22	หน้าบันพระอุโบสถ วัดเทพธิดาราม เป็นรูปหงส์จีนที่ประกอบขึ้นจากกระเบื้อง เคลือบที่ถูกต้องเป็นชิ้นๆ.....	331
ภาพที่ 6.23	ลายดอกไม้ที่เกิดจากการนำเครื่องถ้วยมาประดับ ประกอบกับก้านใบ ที่ทำลาย ปูนปั้นทาสี ภายในหน้าบันพระอุโบสถ-พระวิหาร วัดโปรดกษेत्रฐาราม.....	331
ภาพที่ 6.24	ซุ้มประตูทรงบันแถลง พระอุโบสถ วัดราชนัคคาราม.....	333
ภาพที่ 6.25	ซุ้มประตูทรงบันแถลงยอดมงกุฎ พระวิหารใหญ่ วัดราชนัคคาราม.....	333
ภาพที่ 6.26	ซุ้มประตูทรงเทศ ยอดจอมแห ลวดลายพฤกษชาติอัดแน่นอยู่ในกรอบลาย พระอุโบสถ วัดราชโอรสาราม.....	333
ภาพที่ 6.27	ซุ้มประตูทรงเทศ ยอดแหลม เส้นรอบรูปอิสระตามลวดลายแบบธรรมชาติ พระอุโบสถ วัดไพชยนต์พลเสพ.....	334
ภาพที่ 6.28	ซุ้มหน้าต่างทรงเทศ สอดเส้นหน้ากระดานคล้ายกับการซ้อนองค์ประกอบอาคาร ไว้รอบช่องหน้าต่าง วิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรสาราม.....	336
ภาพที่ 6.29	ซุ้มประตูทรงเทศ ลายพฤกษชาติประกอบลายประเจียนและเครื่องตั้งบูชา การเปรียญ วัดเทพธิดาราม.....	335
ภาพที่ 6.30	ซุ้มประตูทรงเทศ ประกอบลายเครื่องอาวุธ พระวิหาร วัดประยุรวงศาวาส.....	335
ภาพที่ 6.31	ซุ้มประตูปูนปั้นทาสีขาว พระอุโบสถ วัดอัมพรสวรรค์.....	336
ภาพที่ 6.32	ซุ้มประตูปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี พระอุโบสถ วัดเศวตฉัตร.....	336

ภาพที่ 6.33	ซุ้มประตูประดับลายกระเบื้องดินเผาสำเร็จรูปประกอบกันเป็นลายพฤกษชาติ พระวิหาร วัดนางชี.....	337
ภาพที่ 6.34	ซุ้มหน้าต่างประดับลายกระเบื้องดินเผาสำเร็จรูปและเครื่องถ้วยเคลือบ พระวิหาร วัดโพชนัดพลเสพ.....	337
ภาพที่ 6.35	บานประตูลายมังกรคั่นเมฆ พระอุโบสถ วัดราชโอรสาราม.....	338
ภาพที่ 6.36	บานประตูลายเครื่องมงคจีน พระอุโบสถ วัดนางนอง.....	338
ภาพที่ 6.37	บานประตูลายนางอัปสร พระวิหาร วัดเทพธิดาราม.....	339
ภาพที่ 6.38	บานประตูลายนักรบแบบจีน พระอุโบสถ วัดกัลยาณมิตร.....	339
ภาพที่ 6.39	บานประตูลายวิมานนางอัปสร พระอุโบสถ วัดเทพธิดาราม.....	339
ภาพที่ 6.40	บานประตูลายตราชสีห์ สัญลักษณ์ของกรมพระกลาโหม พระวิหาร วัดจันทาราม.....	339
ภาพที่ 6.41	บานประตูลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง พระวิหาร วัดราชนัคดาราม.....	340
ภาพที่ 6.42	บานประตูลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง พระวิหาร วัดประยุรวงศาวาส.....	340
ภาพที่ 6.43	ทับหลังลายเครื่องอาวุธ พระอุโบสถ วัดนางนอง.....	340
ภาพที่ 6.44	บานประตูลายเครื่องอาวุธ พระวิหารใหญ่ วัดกัลยาณมิตร.....	340
ภาพที่ 6.45	บานหน้าต่างลายคันทันไม้ พระอุโบสถ วัดโปรดกษेत्रฐาราม.....	341
ภาพที่ 6.46	ผนังกบ ลายคันทันไม้ พระอุโบสถ วัดพิชัยญาติการาม.....	341
ภาพที่ 6.47	บานหน้าต่างปูนปั้นปิดทองบนบานไม้ วิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรสาราม....	341
ภาพที่ 6.48	พระประธานทรงเครื่อง ปางโปรดพญาชมพูดี วัดนางนอง.....	345
ภาพที่ 6.49	พระพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรสาราม สันนิษฐานว่าเป็นพระพุทธรูปปางประจำ วันพระราชสมภพของสมเด็จพระศรีสุลาลัย.....	345
ภาพที่ 6.50	ฐานบัวเกสร ภายในพระอุโบสถ วัดราชนัคดาราม.....	346
ภาพที่ 6.51	ฐานสำหรับพระปางป่าเลไลยก์ ก่ออิฐถือปูนเป็นรูปก้อนหิน เลียนแบบธรรมชาติ...	347
ภาพที่ 6.52	ฐานของหมู่พระประธาน 28 องค์ ภายในพระอุโบสถ วัดอัปสรสวรรค์.....	347
ภาพที่ 6.53 – 6.55	แสดงตัวอย่างลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างความสูงของฐานชุกชี กับระดับ ขอบบนช่องประตูหน้าต่าง.....	348
ภาพที่ 6.56	การตกแต่งองค์ประกอบฐานชุกชีโดยใช้ศิลปะแบบพระราชนิยม พระอุโบสถวัดโปรดกษेत्रฐาราม.....	348
ภาพที่ 6.57 – 6.58	พระพุทธรูปหมู่ภายในพระอุโบสถ วัดนางชี.....	349
ภาพที่ 6.59	พระพุทธรูปฉลองพระองค์และพระพุทธรูปในทำเขินปางคาง รอบพระประธาน พระวิหาร วัดโพชนัดพลเสพ.....	350
ภาพที่ 6.60	พระพุทธรูปฉลองพระองค์ข้างนุษบกพระประธาน ภายในพระอุโบสถ วัดเทพธิดาราม.....	350
ภาพที่ 6.61	รูปพระสาวกในทำเขินประนมมือ เบื้องหน้าพระประธาน ภายในพระอุโบสถ วัดเครือวัลย์.....	351
ภาพที่ 6.62	หมู่พระอัครสาวิกาเบื้องหน้าพระประธาน ภายในพระวิหาร วัดเทพธิดาราม.....	351

ภาพที่ 6.63	ผ้าแพดานภายใน พระวิหาร วัดโพชนคัพลเสพ.....	351
ภาพที่ 6.64	ลายก้านแย่ง.....	352
ภาพที่ 6.65	ลายเฉลวเพชร.....	352
ภาพที่ 6.66	ลายดอกไม้มงคลและนก ค้างคาว ผีเสื้อ.....	352
ภาพที่ 6.67	ลายโคมแบบพระราชนิยม.....	352
ภาพที่ 6.68	จิตรกรรมเรื่อง พระเจ้า 500 ชาติ ภายในพระอุโบสถ วัดเครือวัลย์.....	354
ภาพที่ 6.69	จิตรกรรมเรื่อง อติศัพทเจ้าภายในพระวิหารน้อย วัดกัลยาณมิตร.....	354
ภาพที่ 6.70	ภาพเครื่องตั้งบูชาแบบจีน ภายในพระอุโบสถ วัดราชโอรสาราม.....	354
ภาพที่ 6.71	ภาพเครื่องตั้งบูชา ภายในพระอุโบสถ วัดจันทาราม.....	354
ภาพที่ 6.72	ผนังลายพุ่มข้าวบิณฑ์ในอาคารแบบประเพณีนิยม การเปรียญ วัดราชนคคาราม.....	355
ภาพที่ 6.73	ผนังลายพุ่มข้าวบิณฑ์ในอาคารแบบพระราชนิยม พระอุโบสถ วัดพิชัยญาติการาม..	355
ภาพที่ 6.74	หลังบานภายในพระอุโบสถ วัดนางนอง ลายทวารบาลแบบไทย และบานแฝดและลายเครื่องประกอบอิสริยยศ.....	357
ภาพที่ 6.75	หลังบานภายในพระอุโบสถ วัดหนัง เป็นลายพะเนียง ฤดูปิดทอง.....	357
ภาพที่ 6.76	หลังบานรูปเสี้ยวกาง ภายในพระอุโบสถ วัดโพชนคัพลเสพ.....	358
ภาพที่ 6.77	หลังบานรูปโคมแขวนแบบจีนและบานแฝดรูปเส้ากิ่งแบบจีน ภายในพระอุโบสถวัดเทพธิดาราม.....	358
ภาพที่ 6.78	หลังบานรูปต้นไม้และบานแฝดกอดอกบัว ภายในวิหารพระพุทธไสยาสน์วัดราชโอรสาราม.....	358
ภาพที่ 6.79	หลังบานรูปเครื่องมงคลแบบจีนและบานแฝดรูปกอดอกบัว ภายในพระอุโบสถวัดสามพระยา.....	359
ภาพที่ 6.80	ซุ้มเสมายอดปรางค์.....	360
ภาพที่ 6.81	ซุ้มเสมายอดเจดีย์.....	360
ภาพที่ 6.82	ซุ้มเสมาหินแกะสลักยอดคล้ายเจดีย์ ฝีมือช่างชาวจีน.....	361
ภาพที่ 6.83	ซุ้มเสมาแบบพระราชนิยม หลังคาเรียบ.....	361
ภาพที่ 6.84	ซุ้มเสมาแบบพระราชนิยม หลังคาลูกฟูก.....	361
ภาพที่ 6.85	ศาลาสองหน้า วัดเทพธิดาราม.....	362
ภาพที่ 6.86	พระปรางค์มุ่มกำแพงแก้วด้านหน้าพระอุโบสถ วัดเทพธิดาราม.....	363
ภาพที่ 6.87	พระเจดีย์มุ่ม วัดดาวดึงษาราม.....	363

สารบัญญภาพถ่ายเส้น

		หน้า
ภาพถ่ายเส้นที่ 5.1	ฐานพระอุโบสถชั้นล่างและฐานชั้นบนวัดราชนัคคาราม ซึ่งเป็นไปตามฉันท ลักษณะสถาปัตยกรรมไทย.....	252
ภาพถ่ายเส้นที่ 5.2	ฐานพระวิหาร วัดเทพธิดารามเป็นฐานสิงห์ลูกแก้วแบบไม่มีขาสิงห์.....	252
ภาพถ่ายเส้นที่ 6.1	แสดงรูปแบบหน้าตัดเสาทั้ง 3 แบบ และการอาศัยความหนาของเสาและผนังรับ น้ำหนัก เพื่อแก้ไขปัญหาความคลาดเคลื่อนของโครงสร้างหลังคา.....	311
ภาพถ่ายเส้นที่ 6.2	เปรียบเทียบรูปแบบการลบบมเสา ทั้งแบบย่อมุมบัวกาบกล้วย (ชาย) และ ลบบม แบบเล็บมือ (ขวา)	311
ภาพถ่ายเส้นที่ 6.3	หลังคาอาคารประเพณีนิยม แบบ 2 ตับ ยกคอสองสูง.....	312
ภาพถ่ายเส้นที่ 6.4	หลังคาอาคารประเพณีนิยม แบบ 3 ตับ หน้าบันตอนเดียว ตรงกับหลังคาตลับจั่ว บนสุด.....	313
ภาพถ่ายเส้นที่ 6.5	หลังคาอาคารประเพณีนิยม แบบ 3 ตับ หน้าบันตอนเดียวตรงกับหลังคาตลับจั่ว บนสุดตลับ 2 ชั้นปีกนกในด้านสกัด.....	313
ภาพถ่ายเส้นที่ 6.6	หลังคาอาคารประเพณีนิยม แบบ 3 ตับ ,หน้าบัน 2 ตอน ตับ 2 ชั้นปีกนกใน ด้านสกัด.....	314
ภาพถ่ายเส้นที่ 6.7	หลังคาอาคารประเพณีนิยม แบบจั่วเปิด 3 ตับ ,หน้าบัน 2 ตอน.....	314
ภาพถ่ายเส้นที่ 6.8	หลังคาอาคารประเพณีนิยม แบบ 4 ตับ ,หน้าบันตอนเดียว ตับที่ 2 ชั้น หลังคาปีกนก.....	315
ภาพถ่ายเส้นที่ 6.9	หลังคาอาคารประเพณีนิยม แบบ 4 ตับ หน้าบัน 2 ตอน, ชั้นหลังคามุข 2 ตับ หน้าบันตอนเดียว.....	315
ภาพถ่ายเส้นที่ 6.10	หลังคาอาคารพระราชนิยม แบบ 2 ตับธรรมดา.....	316
ภาพถ่ายเส้นที่ 6.11	หลังคาอาคารพระราชนิยม แบบ 2 ตับ ยกคอสองสูง.....	316
ภาพถ่ายเส้นที่ 6.12	หลังคาอาคารพระราชนิยม แบบ 3 ตับ หน้าบันตอนเดียว ตรงกับตลับจั่วบนสุด.....	317
ภาพถ่ายเส้นที่ 6.13	หลังคาอาคารพระราชนิยม แบบ 3 ตับ หน้าบัน 2 ตอน.....	317
ภาพถ่ายเส้นที่ 6.14	หลังคาอาคารพระราชนิยม แบบ 3 ตับ หน้าบันใหญ่ตอนเดียว ตรงกับหลังคา 2 ตลับบน.....	318
ภาพถ่ายเส้นที่ 6.15	หลังคาอาคารพระราชนิยม แบบ 4 ตับ หน้าบัน 2 ตอน ตรงกับหลังคา 2 ตลับบน.	318
ภาพถ่ายเส้นที่ 6.16	โครงสร้างหลังคาอาคารประเพณีนิยม แบบ 2 ตับ ยกคอสองสูง.....	319
ภาพถ่ายเส้นที่ 6.17	แสดงการเปรียบเทียบ โครงสร้างหลังคาอาคารประเพณีนิยมแบบ 3 ตับ ชนิดไม่มีเสาในประธาน(ชาย) และมีเสาในประธาน(ขวา).....	320
ภาพถ่ายเส้นที่ 6.18	แสดงการเปรียบเทียบ โครงสร้างหลังคาอาคารประเพณีนิยมแบบ 4 ตับ ชนิดไม่มีเสาในประธาน(ชาย) และมีเสาในประธาน(ขวา).....	321
ภาพถ่ายเส้นที่ 6.19	แสดงการเปรียบเทียบ โครงสร้างหลังคาอาคารพระราชนิยม แบบ 2 ตับ ชนิดไม่ยกคอสอง(ชาย) และยกคอสอง (ขวา)	321

ภาพลายเส้นที่ 6.20	แสดงการเปรียบเทียบโครงสร้างหลังคาอาคารพระราชนิยม แบบ 3 ชั้น ชนิดไม่มีเสากลางประธาน(ชาย) และมีเสากลางประธาน(ขวา).....	322
ภาพลายเส้นที่ 6.21	แสดง โครงสร้างหลังคาอาคารพระราชนิยม แบบ 4 ชั้น.....	322
ภาพลายเส้นที่ 6.22	แสดงการเปรียบเทียบ โครงสร้างหลังคาอาคาร แบบประเพณีนิยม(ชาย) และแบบพระราชนิยม(ขวา) ในด้านความลาดตัวของโครงสร้าง.....	323
ภาพลายเส้นที่ 6.23	แสดงลำดับฐานานุศักดิ์ของฐาน โดยสังเขป.....	343
ภาพลายเส้นที่ 6.24	แสดงลักษณะองค์ประกอบโดยทั่วไปของฐานชุกชี.....	346
ภาพลายเส้นที่ 6.25	รูปตั้งค้ำหน้า พระอุโบสถ วัดราชนัคดารามวรวิหาร.....	366
ภาพลายเส้นที่ 6.26	รูปตั้งค้ำข้าง พระอุโบสถ วัดราชนัคดารามวรวิหาร.....	367
ภาพลายเส้นที่ 6.27	รูปตั้งค้ำหน้า วิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร.....	368
ภาพลายเส้นที่ 6.28	รูปตั้งค้ำข้าง วิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร.....	369
ภาพลายเส้นที่ 6.29	รูปตั้งค้ำหน้า พระอุโบสถ วัดบวรสถานสุทธาวาส.....	370
ภาพลายเส้นที่ 6.30	รูปตั้งค้ำหน้า พระอุโบสถ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร.....	371
ภาพลายเส้นที่ 6.31	รูปตั้งค้ำข้าง พระอุโบสถ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร.....	372